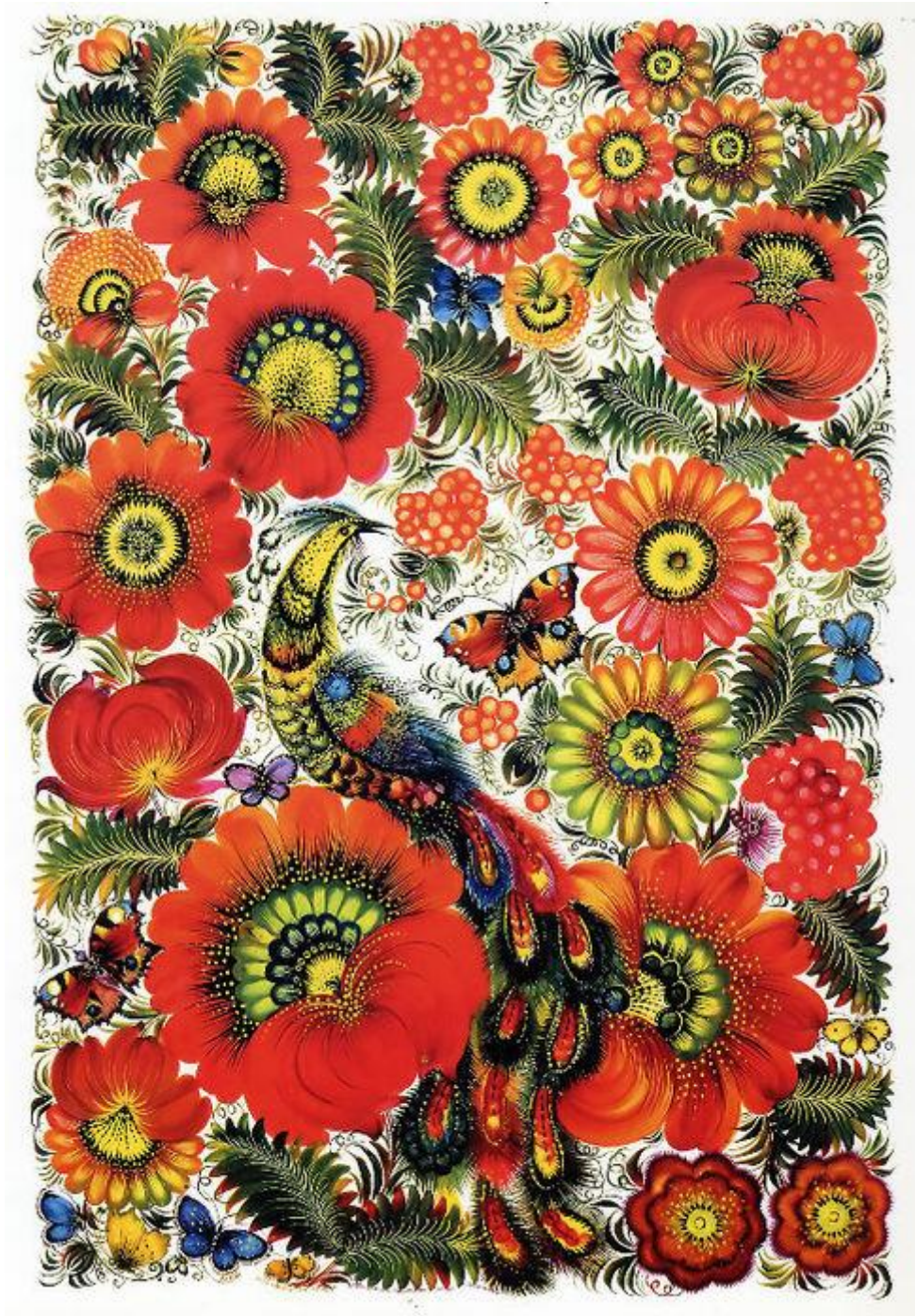

Циганок О. О.

ПРАКТИЧНА ЕТНОГРАФІЯ

Циганок О. О.

ПРАКТИЧНА ЕТНОГРАФІЯ

Навчальний посібник

Умань 2015

УДК 39(075.8)
ББК 63.52я73
Ц – 94

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту філології та
суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
Протокол № 2 від 2 грудня 2015 року*

Рецензенти:

Кузь В. Г. – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки та психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Павлюк С. П. – доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту народознавства НАН України

Сивачук Н. П. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У посібнику розкрито історію становлення народознавства / українознавства як науки та зміст етнографічної практики, методичні прийоми фіксації етнографічних матеріалів, визначено вимоги щодо оформлення матеріалів практики та критерії оцінювання роботи студентів.

Автором розроблена програма з етнографічної практики, за якою будуть працювати студенти.

Рекомендується як навчальний посібник з етнографічної практики для студентів філологічного та історичного факультетів Уманського державного педагогічного університету.

Ц – 94 Циганок О. О. Практична етнографія : навчальний посібник
/ О. Циганок – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – 153 с.

УДК 39(075.8)
ББК 63.52я73

© Циганок О. О., 2015

ЗМІСТ

ПРОГРАМА ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ	6
ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ	10
ВИД ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	12
ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ	12
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	13
ЗМІСТ ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ З УКРАЇНОЗНАВСТВА	16
ЛІТЕРАТУРА	32
ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ В УМАНСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ.....	36
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	54
ДОКУМЕНТАЦІЯ.....	57
ЗАПИТАЛЬНИК ДО ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	61
1. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ПРО НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ	61
2. АНТРОПОЛОГІЧНІ ВІДОМОСТІ	68
3. ПОСЕЛЕННЯ, САДИБА	69
4. БУДІВНИЦТВО ХАТИ	70
5. ОПИС ЖИТЛА	71
6. ГОСПОДАРСЬКО-ВИРОБНИЧІ БУДІВЛІ.....	79
7. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ ГОСПОДАРСТВА І ЗАНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯ	81
8. ПОБУТ.....	91
Одяг	91
Жіночий одяг	93

Чоловічий одяг	94
Дитячий одяг	95
Народна їжа	98
9. РОДИННА ОБРЯДОВІСТЬ	105
10. ГРОМАДА І ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ	121
11. СВІТОГЛЯД ТА НАРОДНІ ЗНАННЯ.....	122
12. КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ	129
Обрядовість зимового циклу	130
Обрядовість весняного циклу	135
Обрядовість літнього циклу.....	141
Обрядовість осіннього циклу	146
 СЦЕНАРІЙ ЗАХИСТУ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ	 150

ПРОГРАМА ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Етнографічна практика студентів є невід'ємною складовою процесу підготовки фахівців кваліфікаційного рівня «бакалавр» за напрямом підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література. В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини здійснюється експедиційним методом, який передбачає виїзд групи студентів на чолі з керівниками практики в район дослідження (населені пункти історичної Уманщини) з метою проведення польової етнографічної роботи.

Етнографічна практика має на *мети* дослідження особливостей традиційної матеріальної та духовної культури Черкаського краю, в першу чергу історичної Уманщини.

Основні *завдання* етнографічної практики:

навчальне – осмислення сучасного стану традиційної духовної та матеріальної культури досліджуваного регіону.

професійне – вироблення у студентів-практикантів навичок і умінь виокремлювати певні явища духовної та матеріальної культури;

наукове – вироблення у студентів уміння класифікувати зібраний матеріал, озброєння їх навичками і технологією ведення наукового дослідження.

Під час етнографічної практики студенти збирають старожитності, а також предмети побуту (знаряддя праці, хатнє начиння, рушники, елементи одягу) тощо.

Підготовці студентів до етнографічної практики в Уманського педагогічного університеті імені Павла Тичини надають великого значення. Відбувається вона у декілька етапів.

Теоретичні знання студенти засвоюють у процесі вивчення курсів «Українське народознавство», «Методика українознавчих досліджень», «Етнографія України», «Практична фольклористика».

На заняттях викладачі орієнтують студентів на завдання майбутньої практики, запрошують на заняття краєзнавців, працівників музею культури і побуту, народних майстрів, ремісників.

На заняттях фольклорного студентського наукового товариства імені Хрисанфа Ящуржинського студенти знайомляться з дослідженнями провідних учених-етнографів, переглядають відеозаписи попередніх експедиційних практик.

Це дає змогу морально підготувати студентів до етнографічної практики. Також студенти відвідують краєзнавчий музей, музей культури та побуту, історико-архітектурний заповідник «Стара Умань».

У процесі підготовки до етнографічної експедиції ми практикуємо відвідування ними місцевого краєзнавчого музею, з метою ознайомлення їх з експонатами, що презентують зразки народної матеріальної культури регіону, як-от: вишивані стрічні, рушники, гончарні вироби, ткані килими і т. ін..

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Опрацювання наукової, науково-популярної літератури та періодичної преси, в якій подаються відомості про населений пункт, в якому буде проходити практика.

Отримання навиків проведення польової етнографічної роботи: опитування та фотографування респондентів, фіксація етнографічних матеріалів, збирання та опис предметів побуту.

У пошуковій етнографічній діяльності студенти керуються програмою, розробленою на основі програм-запитальників підготовлених співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського (м. Київ), «Програми, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України» (Упор. Л. Г. Орел, К. А. Міщенко, К., 1995), «Методика викладання народознавства. Фольклорна практика: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів» (Сивачук Н. П., К., 2002), «Методики українознавчих досліджень: експедиційний вимір» (Сивачук Н. П., Терешко І. Г., Умань, 2012), «Етнографічна практика» (Циганок О., Умань, 2015).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Пошуково-дослідна етнографічна робота забезпечує прилучення молоді до витоків народної культури, формує у студентської молоді українську ментальність, національну свідомість, патріотизм, зміцнює зв'язок між поколіннями, виховує відповідальність за збереження фольклорної пам'яті. У процесі етнографічної практики студенти також знайомляться з побутом селянської родини, особливостями регіональної народної педагогіки, що згодом буде використано у педагогічній діяльності.

Вивчення особливостей традиційно-побутової культури села допоможе подолати стереотипи, породжені роками тоталітаризму стосовно села і сільської культури та сформуванню інтересу до пізнання свого народу.

Під час практики студенти:

- знайомляться з особливостями організації виховної роботи в місцевій загальноосвітній школі (українознавчого спрямування зокрема);
- беруть участь у народних обрядах (весілля, похорони, хрестини, свято Івана Купала, обжинки тощо);
- фіксують розмову з респондентами, етнографічний матеріал на електронні носії, в щоденник експедиції;
- переймають досвід народних майстрів (вишивкарів, гончарів, ткаль, кулінарів та ін.).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Матеріали, зібрані під час етнографічної експедиції, майбутні вчителі будуть використовувати під час розробки планів-конспектів уроків з українознавства, сценаріїв українознавчих заходів для учнів школи та мешканців села.

Знайомство студентів з побутом села та його культурою, спостереження за відзначенням народних свят і проведенням різноманітних обрядів разом з жителями села є важливими етапами в системі підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в загальноосвітній школі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Студенти здійснюють пошукову роботу згідно з тематикою наукових досліджень лабораторії «Етнологія Черкаського краю», розробленою співробітниками лабораторії, викладачами кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання. Студенти під їх керівництвом досліджують історію сіл, прозовий та поетичний фольклор, народні промисли, види декоративно-прикладного мистецтва, календарну та родинну обрядовість історичної Уманщини.

Науково-дослідна діяльність студентського наукового фольклорного товариства імені Хрисанфа Ящуржинського

спланована таким чином, що студенти I курсу обирають за своїми уподобаннями теми досліджень, над якими працюють упродовж усіх років навчання в університеті під керівництвом професора Н. Сивачук, доцентів В. Гончарук, Л. Йовенко, Н. Мамчур, В. Семенчук, І. Терешко, старших викладачів І. Снігур, О. Циганок, викладачів О. Денисюк, В. Кириченко, О. Санівського, В. Яремчука.

Разом зі співробітниками лабораторії студенти представляють результати науково-дослідної роботи на виїзних засіданнях і наукових семінарах у загальноосвітніх школах Уманщини, у процесі захисту фольклорних та етнографічних практик.

Зібраний етнографічний матеріал стає основою для написання курсових та кваліфікаційних робіт студентів.

ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Захист фольклорної та етнографічної практик проходить у декілька етапів:

I етап – перевірка керівником практики поданих студентами матеріалів та рекомендація їх до захисту.

II етап – безпосередньо захист, на якому студенти розповідають історію досліджуваного населеного пункту, звітують про зібрані фольклорні та етнографічні матеріали. Звітна конференція – відкритий захід, на який запрошуються студенти факультету української філології, викладачі, працівники районного відділу освіти та культури, вчителі української мови та літератури міських та сільських шкіл, провідні вчені фольклористи, етнографи, краєзнавці, історики, археологи України. Впродовж 1998–2014 р. р. гостями конференції були (доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту народознавства НАН України С. Павлюк, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу фольклористики ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України М. Дмитренко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України, член НТШ Г. Горинь, кандидат

педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту народознавства НАН України Є. Сявавко, український народознавець, письменник, видавець В. Скуратівський, народний академік Чувашії, член Міжнародного співтовариства письменницьких спілок Едісон Патмар, відомі краєзнавці О. Діденко, В. Мицик, учителі м. Яворова Н. Жовнір-Івась, С. Жовнір-Коструба, член спілки письменників України, поет, письменник, мандрівник, краєзнавець, художник, мистецтвознавець Н. Кочережко, археолог Ю. Шилов, директор Музею Трипілля в с. Легедзині В. Чабанюк, майстриня народної іграшки, учитель Легедзинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Тальнівського району О. Собкович, майстрині-писанкарі С. Бас та Г. Поліщук (сmt. Маньківка), берегиня народної творчості, жителька с. Бачкурине Монастирищенського району Марія Шандра).

Викладачі та науковці відзначають найкращі наукові доповіді студентів за результатами практики та рекомендують їх до друку у студентському збірнику наукових праць «Ятрань». Упродовж 2005–2014 р. р. було видруковано 10 випусків.

За найзмістовніший виступ студент нагороджується перехідним почесним горнятком з портретом Г. Танцюри з написом «Кращому фольклористу».

III етап – концерт, на якому студенти виконують фольклорні твори, записані під час практики, демонструють фрагменти календарної та родинної обрядовості. Готують виставку зібраних зразків матеріальної культури. За найкращий виступ студент нагороджується перехідним призом – «Горнятком Енея», а також грошовою премією, інші – отримують дипломи та цінні подарунки.

В аудиторії, де проходить звіт-конференція, та у фойє студенти кожної групи готують виставку, а саме: знайдені під час практики побутові речі, рушники, сорочки, керамічні та дерев'яні вироби, сільськогосподарський реманент, народні дитячі іграшки, писанки, ікони, килими, доріжки і т. ін..

Обов'язково до звітної конференції студенти готують статті до районної та міської преси, на радіо та телебаченні про хід та результати практик.

Студенти – члени наукового фольклорного товариства імені Хрисанфа Ящуржинського беруть активну участь в організації та проведенні масових заходів українознавчого спрямування, з метою пропагування та популяризації українських народних традиції, обрядів, фольклору тощо.

Логічним продовженням такої роботи є підготовка та написання студентами, які навчаються на спеціальності «Українська мова і література» зі спеціалізацією «Українознавство» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» та «спеціаліст») та спеціальності «Українознавство***» (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») кваліфікаційних робіт.

Представлені роботи засвідчують уміння студентів та магістрантів аналізувати наукову фахову, монографічну, періодичну літературу, працювати з архівними матеріалами, результатами польових досліджень, узагальнювати теоретичні та емпіричні дані, використовувати значний арсенал методів наукового дослідження та на основі отриманих результатів робити аргументовані висновки. Всі дослідження відображають реальний стан народної культури регіону, рівень фольклорної пам'яті респондентів, висвітлюють перспективи їх збереження.

ВИД ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Підсумковий контроль здійснюється у формі комбінованого заліку: студенти виступають на конференції за результатами практики (15 балів), проведення українознавчого свята в населеному пункті, де проходила практика (30 балів), беруть участь у відтворенні народних обрядів за матеріалами практики (15 балів).

ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ

На початку 5 семестру студенти здають матеріали етнографічної практики на кафедру української літератури, українознавства та методики їх навчання. Студенти повинні підготувати таку документацію:

1. Папку з матеріалами етнографічної практики.
2. Записаний етнографічний матеріал за запитальником, фотографії, карта населеного пункту та ін. на електронних носіях.
3. Польовий щоденник.
4. Етнографічні знахідки, експонати (кожний експонат має бути паспортизований), які студенти будуть презентувати на виставці під час захисту практики.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

1. Опрацювання наукової, науково-популярної, довідкової літератури та періодичної преси, в якій подаються відомості про населений пункт – 10 балів.

2. Проведення опитування інформаторів за запитальником під час етнографічної експедиції – 5 балів.

3. Фіксація матеріалів практики за допомогою технічних засобів у процесі польової етнографічної роботи – 5 балів.

4. Збирання старовинних речей, предметів побуту під час практики – 5 балів.

5. Оформлення звітної документації етнографічної практики – 5 балів.

6. Систематизація звітної документації етнографічної практики – 5 балів.

7. Розробка презентації матеріалів етнографічної практики – 5 балів.

8. Доповідь на конференції за результатами практики – 15 балів.

9. Участь у відтворенні народних обрядів за матеріалами практики – 15 балів.

10. Проведення українознавчого свята в населеному пункті, де проходила практика – 30 балів.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Модуль І				Модуль ІІ	Підсумковий контроль		Сума
ЗМ 1	ЗМ 2	ЗМ 3	ЗМ 4	Участь в організації та проведенні українознавчого свята в населеному пункті, де проходила практика	Участь у звітній конференції	Участь у відтворенні елементу обряду	
10	10	10	10		15	15	100

ІШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінка за шкалою ЄКТС	Визначення	Оцінка за націон. системою	Оцінка за сис. В УДПУ
A	Відмінно – відмінне виконання, можливо з незначною кількістю помилок	5	90-100%
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	82-89%
C	Добре – правильна робота з певною кількістю помилок	4	75-81%
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю помилок	3	69-74%
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії	3	60-68%
FX	Незадовільно – потрібно доопрацювати а перездачу	2	35-59%
F	Незадовільно - обов'язковий повторний курс	2	1-34%
ABCDE	Зараховано		60-100%
FXF	Не зараховано		1-59%

**Традиційна сільська хата, с. Громи.
Експедиційний сезон 2011–2012 н. р.**

ЗМІСТ ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ- ФІЛОЛОГІВ З УКРАЇНОЗНАВСТВА

Один із ключових напрямів підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи – організація і проведення пошукових фольклорно-етнографічних експедицій.

Перші етнографічні відомості про український народ отримуємо з літературних пам'яток допетровської доби, з літописів, хронографів, космографів, «хождень», сказань і тільки у XVIII ст. з'являються наукові, порівняльні дослідження мови, релігії, побуту, вводиться у науковий обіг і сам термін «етнографія».

З кінця XVIII – I пол. XIX ст. активно використовуються стаціонарний та маршрутний способи експедиції. Втім з кінця XVIII ст. загальноприйнятим стає експедиційний. В цей час працювали І. Вагилевич, Б. Гакет, Я. Головацький, А. Гюльденштедт, З. Доленга-Ходаківський, Я. Маркович, М. Шашкевич.

І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Шашкевич, яких називали «Руською Трійцею», підготували збірник «Русалка Дністровая», який було видруковано в 1838 р. в Будимі (Будапешті).

Важливе значення мало відкриття у 1834 р. Київського університету, на базі якого згодом виникла низка наукових установ, почала працювати друкарня. Перший ректор університету М. Максимович розгорнув плідну науково-організаційну, видавничу й теоретичну роботу. За його безпосередньої участі в 1835 р. був створений «Тимчасовий Комітет для розвитку старожитностей у Києві», 1843 р. була відкрита «Київська тимчасова комісія для розгляду давніх актів», співробітники якої розширили пошукову програму, додавши до неї археологію та археографію, тобто опис пам'яток старовини. Спроби полагодити цю справу через бюрократичний апарат не вдалися: бажаних рисунків пам'яток старовини зовсім не прислали, виправдуючись браком людей, що уміли б це зробити. Саме тоді – у вересні 1845 р. приїхав до Києва Т. Шевченко, маючи диплом «свободного

художника». Комісія запросила митця на посаду мандрівного рисувальника. І він майже два роки за дорученням Комісії їздив по Україні та змальовував археологічні та етнографічні об'єкти. На його думку, вдало зроблений з натури ескіз олівцем дає більше, ніж довгий докладний опис об'єкту. Кількасот його ескізів та малюнків з українського життя дають досить повний образ української культури та сучасного побуту. Змалював він і такі об'єкти, які сьогодні вже не існують, напр. церкву Богдана Хмельницького в Суботові, руїни Мазепиних палат в Батурині, Густинський монастир до перебудови.

Т. Шевченко в 1846–1847 роках здійснював експедиційні дослідження України як співробітник Київської археографічної комісії. Як художник і дослідник історії та культури України, створив серію художньо-документальних картин «Живописна Україна»: «Судная рада», «Дари в Чигрині 1649 року», «Старости», «Казка», «Видубицький монастир у Києві» [8, 204–205]. В «Археологічних нотатках» перелічуються ті історичні місця в Україні, де він здійснював наукові дослідження: «Переяслав, Телепень, Лубны, Хорол, Миргород, Чернышов» [8, 213–219].

Під час заслання Т. Шевченко щиро захопився життям і побутом казахів.

Ще більше значення мали матеріали про духову культуру народу – «фольклор», що їх зібрав і широко використав у своїх творах Т. Шевченко. Саме завдяки цьому його творчість стала такою близькою, рідною українській душі. Це й не дивно, адже творчий геній поета, був виплеканий на хвилях народного мелосу, кобзарської думи, тихих оповідях діда про козацьку героїку та Коліївщину. Поет мріяв про вивчення у школі етнографії і планував написати власноруч спеціальний підручник, який би вичерпно інформував дитину про духовну та матеріальну культуру українського народу. Частково цей задум було реалізовано в «Букварі Южноруському» для недільних шкіл, де автор розмістив низку фольклорних творів.

Багатий матеріал про етнографічно-фольклористичну працю Т. Шевченка дають його подорожні альбоми.

П. Зайцев зазначає: «Побіжний навіть перегляд змісту п'ятих альбомів дає передусім цікавий матеріал для характеристики Шевченка як етнографа: він дуже добре вмів вибрати справді цікавий матеріал серед творів народньої творчості. Мало не всі пісні, записані ним, невідомі іншим збірачам. Записуючи пісні, він керувався, як видно, або їх культурно-історичною вартістю, або гарною мистецькою формою, або оригінальністю походження... Записував і варіанти, іноді і імена співців.... Деякі з записаних пісень такі мистецькі, що проф. Стороженко приймав їх за оригінальні Шевченкові твори, а Я. Забіла уважав за перерібки народніх пісень» [20].

Пошукова діяльність 50-60-х р. р. XIX ст. у першу чергу пов'язана з Комісією для опису губерній Київського учбового округу (1851–1864), створеної при Київському університеті.

Новий крок у розробці науково-методичних засад українознавчих досліджень і, зокрема, в удосконаленні методів збирання матеріалів, зробили співробітники Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, що відкрився в 1873 р. у Києві. Як результат їхньої роботи, вийшла друком низка інструктивних матеріалів і програм, друкувалися історико-статистичні та етнографічні збірники: Записки Юго-Западного Отдела Императорского Российского Географического Общества (1873–1874 р. р.). Окремими додатками до «Записок» були опубліковані думи й пісні бандуриста О. Вересая, бібліографічний показник праць, присвячених природі Київського учбового округу (О. Роговича), матеріали Г. Купчанка про Буковину, зб. пісень тощо. Також було видруковано збірки чумацьких пісень І. Рудченка (1874), історичних пісень В. Антоновича і М. Драгоманова (1874–1875) і підготовлено видання українських народних переказів й оповідань М. Драгоманова (1876) та 3 томи творів М. Максимовича (1876–1880). Серед інших наукових видань варто назвати «Киев и его предместья», «III Археологический

съезд» та ін., які отримали схвальну оцінку науковців та друкованих видань того часу, у серпні 1874 – липні 1875 р. р. публікувався часопис «Киевский телеграф».

Під керівництвом П. Чубинського було видано семитомне дослідження «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом Юго-Западного отдела. Материалы и исследования» (Санкт-Петербург, 1872–1878 р. р.). У виданні були поєднані історичні, статистичні, правові та економічні дані, а також численні етнографічні та фольклорні відомості, які значно розширили межі досліджень і допомогли в удосконаленні методів збору та опрацювання польових матеріалів. Загалом було проведено три експедиції у 1869–1870 р. р., якими було охоплено значну кількість українських земель та суміжні райони Білорусі.

З 1873 р. розпочало свою діяльність Наукове Товариство ім. Шевченка (1873–1923) – унікальне явище в історії української науки та культури. У трьох секціях – математично-природничо-медичній, історико-філософській а філологічній було об'єднано вчених – природознавців, математиків, фізиків, медиків, істориків, філологів, етнологів. Особлива увага надавалася розвитку гуманітарних наук, зокрема, етнографії. 1898 р. була створена Етнографічна комісія, яка очолила етнологічні дослідження. У її складі працювали В. Гнатюк, М. Павлик, І. Франко, які, на відміну від попередників, створили науковий осередок і налагодили цілеспрямовану, систематичну працю [16, с. 4].

В. Гнатюк в опрацюванні польових матеріалів керувався двома основними методами: описовим та порівняльно-історичним. Останнім методом користувалися у своїх працях В. Антонович, М. Драгоманов, І. Франко. Порівняння, зіставлення етнографічних матеріалів з різних регіонів і країн, дозволило їм чіткіше визначити етнічну специфіку досліджуваних явищ. За допомогою цього методу українські етологи виявили інваріантні риси культури загальноукраїнської спільності, паралелі з іншими народами слов'янської групи мов, а відтак з народами світу.

Вчений називав етнографію молодого наукою, підкреслював її націєтворчу місію: «...Але її значення дуже велике, бо вона не тільки викликала переворот у житті цілого ряду менших і більших народів, спонукуючи їх національне відродження, але й мала рішучий вплив на літератури в цілій Європі, давши основу в них романтичному напрямові, із якого розвився потім реалістичний напрям» [6].

Він вважав, що для досягнення значних наукових результатів необхідно одночасно використовувати порівняльний та соціологічний методи, це дає змогу вивчати предмети і явища народної культури комплексно, крізь призму їхньої функціональної ролі в побуті та історію створення. Крім того, дослідник наголошував на доцільності вивчення фольклорного матеріалу в поєднанні з етнографічним.

У створенні В. Гнатюком методики збору етнографічних відомостей значну допомогу надав Ф. Вовк, який запропонував у дослідницькій роботі проводити порівняльні студії та шукати відповідні культурні аналогії у інших народів, не ігнорувати окремими фактами, котрі самі по собі не мають великої вартості, але разом з іншими матеріалами мають велике значення [10, с. 38–39].

На базі власного досвіду, а також у співавторстві з І. Франком, В. Гнатюк укладає низку програм та методичних вказівок для записувачів етнографічних матеріалів, у яких подавалися характеристики певних видів народної творчості, їх жанрових ознак і класифікації, а також поради, як їх записувати. 1899 р. було опубліковано програму «У справі збирання народних легенд». В ній автори, В. Гнатюк та І. Франко, радили записувачам етнографічних відомостей як працювати з оповідачами. «Просимо записувати всяку, хоч би й малу дрібницю, бо з деяких оповідань певно, лишилися в народній тямці тільки шматки, натяки, і тільки, зібравши ці уривки і, впорядкувавши їх відповідно, можна буде відтворити первісну цілість» [11].

У 1901 р. І. Франко та В. Гнатюк склали програму «У справі збирання етнографічних матеріалів» і розіслали її кореспондентам. Крім вказівок, які матеріали слід записувати, програма визначила певні вимоги щодо способів записування. Зокрема, наголошувалося на необхідності збереження під час запису діалектних особливостей мови оповідача, застерігалось від заміни її на літературну. У 1902 р. ті ж співавтори надрукували заклик «Збирайте етнографічні матеріали!», в якому роз'яснювали записувачам, які матеріали потрібно збирати, просили знайомитися з уже видруккованими збірками [11].

У 1904 р. В. Гнатюк опублікував звернення «До збирачів етнографічних матеріалів», орієнтоване на молодих пошуковців. Автор звернув окрему увагу на принципи записування етнографічного матеріалу, нагадував, що кожен запис повинен бути виразний, чіткий, написаний лише на окремому аркуші, під кожним окремим записом слід подавати місце запису, ім'я оповідача та записувача. Великі оповідання рекомендувалося записувати детально. Звернення суворо попереджувало записувачів – від себе нічого до запису не додавати і нічого не викидати з нього. Записи слід робити дотримуючись правопису, детально, без змін, передавати місцевий діалект.

Автор звернення визначив, які жанри усної народної творчості потрібно записувати. При цьому він особливо виділяв необхідність запису демонологічних матеріалів, оповідань про історичних осіб та реальні події, а також байок, прислів'їв, загадок, вірувань і матеріалів з народної медицини та ін. На той час, коли взагалі не існувало твердих правил запису народної творчості, ці програми відігравали важливе методичне значення для численних збирачів фольклору.

Всі вище окреслені методичні рекомендації учений виклав у довіднику «Українська народна словесність (В справі запису українського етнографічного матеріалу)», який вийшов друком у 1917 р. Опираючись на власний досвід, автор радив тим етнографам, які приступали до збору етнографічних матеріалів,

мати з собою хоча б одну публікацію про аналогічного роду явища, тобто враховувати досвід попередніх дослідників. Про талановитих оповідачів вчений радив збирати «біографічні й інші відомості, подати їх характеристики, а коли можна – фотографії», він вимагав, щоб кожен запис супроводжувався планами, малюнками й фотографіями, а записи – були виразні й чіткі [3]. «Від доброго оповідача – наголошував він у цій же праці, – належить записати увесь його репертуар, при чім добре подати інформацію, звідки оповідач знає оповідання чи пісні, як давно вони знані в даній місцевості, як до них відносяться старші й молодші, чи є для них спеціальні назви. Коли вони злучені з обрядом, грою, ворожінням, описати докладно обряд і гру, акцію учасників і всі предмети, уживані при тім» [3].

Дотримання наукових підходів вимагав учений від упорядників етнографічних збірників. Він безпомилково розрізняв різні фрагменти, уривки, контаміновані тексти від оригінальних їх варіантів, застерігав упорядників від друкування механічно зліплених уламків.

Отже, Етнографічна комісія НТШ звертала особливу увагу на дослідження теоретико-методологічних та власне українознавчих знань, які розглядалися у тісному контакті з іншими науками і носили історико-культурологічний, соціологічний і психологічний (етнопсихологічний) характер.

Етнографічна комісія НТШ однією з перших в Європі розпочала видавництво матеріалів системними збірками, групуючи однорідний матеріал в окремих книгах («Етнографічний збірник» [Т.1–40, Бібліографія] (1895–1929)).

У своїй роботі українські вчені поєднали різні методи і підходи: історико-генетичний, порівняльно-типологічний, функціональний, географічний, а також утвердили комплексне і систематичне дослідження народної культури та її носії в окремих місцевостях та регіонах.

У 1, 2 і 3 томах подаються збірки різножанрового фольклорного і етнографічного матеріалу з різних місцевостей.

Частина томів представляє корпуси народознавчих матеріалів окремих збирачів з певних місць і регіонів: «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» В. Гнатюка (т. 3, 4, 9, 25, 29, 30), «Галицько-руські і народні пісні з мелодіями» зібрав у селі Ходовичах І. Колесса (т. 11), репертуар народного оповідача Р. Чмихала з с. Денисівка на Полтавщині, записаний В. Лесевичем (т. 14). Більшість томів містить систематичні жанрові і тематичні збірки: «Галицько-руські анекдоти» (зібрав В. Гнатюк – т. 16), «Галицько-руські казки» і «Галицько-руські новелі» (зібрав О. Роздольський – т. 7, 8), «Галицько-руські народні легенди» (зібрав В. Гнатюк – т. 12, 13), «Знадоби до галицько-руської демонології», «Знадоби до української демонології» (зібрав В. Гнатюк – т. 15, 33, 34), «Галицько-руські народні приповідки» (зібрав, упорядкував і пояснив І. Франко – т. 10, 16, 23, 24, 27, 28), «Коломийки» (зібрав В. Гнатюк – т. 17, 18, 19), «Галицько-руські народні мелодії» (зібрав на фонограф О. Роздольський, списав і зредагував С. Людкевич – т. 21, 22), «Народні оповідання про опришків» (зібрав В. Гнатюк – т. 26), «Похоронні голосіння», «Похоронні звичаї та обряди» (зібрали І. Свенціцький і В. Гнатюк – т. 31 – 32), «Колядки і щедрівки» (зібрав В. Гнатюк – т. 35 – 36), «Українські народні байки (звіриний епос)» (зібрав В. Гнатюк – т. 37 – 38), «Народні пісні з Галицької Лемківщини» (зібрав Ф. Колесса – т. 39 – 40).

Редакторами і співредакторами «Етнографічного збірника» у різні часи були М. Грушевський (т. 1, 2), Ф. Колесса (т. 11, 39–40), С. Людкевич (т. 21, 22), І. Свенціцький (т. 31–32).

У 1895 р. під керівництвом М. Грушевського була укладена «Програма до збирання відомостей про українсько-руський нарід» [13]. Вона складалася з 4 розділів і містила:

1. Відомості історичні – 10 позицій.
2. Відомості етнографічні – 168 позицій («а) загальні звістки; б) антропологічні звістки; с) хата й обійсте; d) одежа; е) страва і напитек; f) жите і занятя; g) родинні звичаї; h) повірки; і) народня література»).

3. Відомості суспільно-економічні із статистичними даними – 23 позиції.

4. Відомості правничі – 86 позицій («а) з права родинного і родинно-маєткового; б) з права маєткового – зобов'язань і права спадкового; с) з права карного») [13].

Вперше програма для запису фольклорно-етнографічних матеріалів містила запитання, які стосувалися не тільки минулого, а й соціально-психологічні устремління народу, його стереотипи, погляди тощо.

У 1900 р. у «Матеріалах до українсько-руської етнології» (Т. 3) було видрукувано «Програму до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулиці, вечорниці, досвітки і складки)» М. Дикарева.

У передмові до Програми було визначено основні питання, «Які треба розрішити дослідникові вулиць, вечорниць та складок (грищ)»:

«1) Чи не становлять вечорниці і складки обов'язкової частини весільного ритуалу?

2) Чи спостерігаються на вечорницях і складках обряди і звичаї відповідні обрядам і звичаям весільним?

3) Чи готують ся на вечорницях і складках обов'язкові весільні страви?

4) Чи не мають складки характеру свята?

5) Чи існують вечорниці і складки у молодих, і чи припадають речі сіх складок до речей дівчачих складок?» [5, с. 3].

Програма містить три розділи: I – Вулиця – 73 питання, які стосуються відносин між батьками і дітьми, парубками і дівчатами, парубочими і дівочими громадами, ролі майнового стану у відносинах між молодими людьми, еталони краси, критерії добору пари; II – Вечорниці – 102 питання про мораль, вплив розвитку школи та освіти, індустрії (заводів і фабрик) на українську молодь; III – Складки – 25 питань про особливі звичаї громад, різницю між дівочими та жіночими громадами.

За визначенням О. Сапеляк: «Програма не втратила наукової значимості, оскільки спрямовує вчених на дослідження злободенних питань сьогодення – етнопсихологічних та етносоціальних» [16, с. 39].

Ще студентом факультету природознавчих наук Київського університету зацікавився українським народознавством Ф. Вовк. Він був одним із засновників та активних працівників Київського відділу Російського Географічного Товариства, 1875 р. брав участь у II-му Археологічному з'їзді у Києві, щороку він виїжджав у наукові етнографічні, географічні, археологічні експедиції та екскурсії не тільки по Україні, а й по Європі і навіть на північ африканського континенту. Ф. Вовк був обраний членом Антропологічного, Історичного та Доісторичного Товариства у Парижі, Російського Географічного Товариства у Петербурзі і філії останнього у Троїцькославську [16, с. 26–27].

Він, один з перших дослідників палеолітичних пам'яток на території України, довів, що українці – окремий слов'янський народ. Вчений зібрав значний матеріал з етнографії українського народу, на основі якого видрукував працю «Етнографічні особливості українського народу» (1916 року), у якій містилася інформація про побут, ремесла і промисли, звичаї та обряди українців.

Із відкриттям (1910 р.) та діяльністю Київського художньо-промислового та наукового музею була пов'язана діяльність Данила Щербаківського. Відомий науковець щороку виїжджав у пошукові фольклорно-етнографічні експедиції у різні регіони України, у яких ним було зібрано близько 30 000 експонатів. У пошуковій роботі йому допомагали громадськість, українські науковці та викладачі навчальних закладів.

Стаціонарні дослідження культури проводили у 1902–1927 р. р. В. Кравченко («Свадьба в с. Курозванах» (Труды Общества исследователей Волыни. – Житомир, 1902. – с. 118–150)), А. Онищук (на основі досліджень с. Старосілля Остерського повіту у 1921–1923 р. р. підготував низку матеріалів, що стосувалися

рибальства, землеробства, народної техніки і житла на Чернігівщині). Під керівництвом А. Онищука співробітники Музею антропології та етнології ім. Ф. Вовка (з 1922 р. – Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка), проводили пошукову роботу, проживаючи довгий час у певному селі, спостерігаючи за його життям – записуючи, замальовуючи, фотографуючи та збираючи для музею набутки матеріальної культури. Н. Заглада підготувала публікацію «Відділ монографічного дослідження села (село Старосілля)» [7].

Дослідження мало на меті «пов'язати окремі явища в певні комплекси, з'ясувати їх взаємний стосунок, ступінь досконалости окремих надбань, причини, що обумовлювали їх виникнення й розвиток або цей розвиток гальмували, значення окремих надбань у народньому господарстві тощо» [7, с. 8].

Праця містить наступні розділи: «Техніка. Надібки» (підрозділи: «Вогонь», «Обробіток рослинних матеріалів», «Оброблення тваринних матеріалів», «Механічне перероблювання», «Архітектура»); «Одіж» (підрозділи: «Жіноча одежа», «Чоловіча одежа», «Прання білизни»); «Лови»; «Рибальство»; «Бджільництво»; «Годівля свійських тварин»; «Хліборобство»; «Господарське начиння»; «Комунікація і транспорт»; «Фізичне виховання дитини»; «Обряди та звичаї». Окремий розділ присвячено дослідженню «Побуту селянської дитини». Вчені зібрали, проаналізували та систематизували матеріал, що стосувався дитячого одягу та його оздоблення, захисту малечі від негоди, традицій дитячого харчування та дозвілля, як-от: дитячих ловів, рибальства, бджільництва, дитячих забав та забавок, ігор, а також допомоги старшим та праці в господарстві [7].

Робилося це тому, що «в побуті дітей зберігається багато такого, що давно вже вийшло з ужитку в дорослих. Отже колись, у відповідних умовах давноминулих часів, воно було серйозним заняттям дорослого громадянства, а тепер звелось на дитячу забавку чи забаву. Порівнюючи факти з життя старосільської

дитини з фактами з життя низькокультурних народів та з даними археології, ми можемо, на підставі наукової аналізи, відбудувати картину життя нашого народу тих епох, що за їх цілком або дуже мало маємо звісток» [7, с. 59].

У 1921–1926 р. р. В. Петров, В. Білий досліджували с. Війтівку Переяславського повіту, Запоріжжя, м. Бориспіль, с. Сошників (Переяславщина), Н. Заглада, А. Онищук, Ю. Павлович, Л. Шульгіна проводили дослідження с. Замисловичі Олевського повіту та с. Бубнівка (нині Хмельницька область). Об'єктами вивчення стали народна техніка, гончарство, звичаї та обряди українців.

Упродовж 1920–1923 р. р. Харківський музей українського мистецтва спрямував діяльність на етнографічні експедиційні дослідження, а саме на народне монументальне будівництво, традиційне і сучасне сільське та міське житло. Керував роботою С. Таранушенко. За час експедицій було обстежено понад 150 старих осель, зроблені фотографії, результати досліджень склали основу книг «Старі хати Харкова» (Харків, 1922) та «Пам'ятки мистецтва старої Слобожанщини» (Харків, 1922).

У 1927–1929 р. р. українськими науковцями під керівництвом історика і народознавця Д. Яворницького проводилося дослідження Дніпропетровщини, під час якого було зібрано майже 40 000 старовинних пам'яток, зроблено понад 1000 малюнків і фотографій.

Починаючи з 1930 р. розпочалася боротьба з українським націоналізмом, закривалися установи та осередки етнографічного профілю, заборонявся друк видань етнографічного спрямування, було припинено фінансування експедицій, розпочалися масові репресії проти науковців, що звело роботу вчених XIX – початку XX ст. нанівець і відкинуло українську етнографічну науку далеко назад.

Відновлення фольклорно-етнографічних польових досліджень розпочали співробітники відділу етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (з 1964 р. – Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії

ім. М. Т. Рильського АН УРСР, з 1992 р. – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України).

1946 р. М. Родіна підготувала «Пам'ятку збирача фольклору» в якій розмістила «Основні правила для збирача». Автор підкреслювала необхідність запису безпосередньо з народний уст під час виконання фольклорного твору, при цьому радила уникати внесення будь-яких змін, збереження мовлення виконавця «зі всіма повтореннями, вставними словами, вигуками, із збереженням усіх місцевих діалектів» [15].

У пам'ятці наголошується на необхідності фіксувати відомості під кожним записаним фольклорним твором про те, хто зробив запис (ініціали і прізвище), коли (число, місяць, рік), де (в якому місті, заводі, селі, якого району, області), від кого (ім'я, прізвище), освіта, фах, вік, а також отримати якомога більше відомостей про виконавця [15, с. 7–8].

Крім того дослідник має з'ясувати мотиви і умови виникнення та походження фольклорного твору, в якому середовищі поширений і чому, його функції. Звертається увага на особливості запису пісенних або прозових зразків на історичну тематику (події або персоналії), «обов'язково треба подавати докладні пояснення про те, що лежить в основі твору» [15, с. 8].

Також були розміщені поради щодо організації збирання, способи фіксації, методику і техніку запису відповідно фольклорного жанру.

У 1946–48 р. р. було проведено експедиції у с. Червона Слобода Черкаського району Київської області, смт. Воловець, с. Лучки та Лалове Мукачівського району Закарпатської області, окремі села Тальнівщини, Одещини, Донеччини.

Значно більше уваги пошуковій експедиційній роботі стали приділяти на початку 60-х років ХХ ст. Зокрема, у 1955 р. працівниками ІМФЕ АН УРСР було проведено декілька тривалих експедицій у різні регіони України (19 населених пунктів). У лютому, серпні та вересні 1955 року обстежено територію

Донеччини, де зібрано інформацію та матеріали про громадський і сімейний побут, житло та одяг, традиційні родинні стосунки населення.

Загалом, за підрахунками дослідників, упродовж 1944–1964 р. р. учені ІМФЕ АН УРСР організували і провели 170 експедицій.

Дослідженнями західних областей України з 1951 р. займалися фахівці Державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР, створеного на базі Львівського Державного музею художнього промислу Комітету у справах мистецтва при Раді Міністрів УРСР і Державного етнографічного музею АН УРСР (з 1980 р. – Львівське відділення ІМФЕ ім. М. Т. Рильського АН УРСР, з 1992 р. – Інститут народознавства НАН України). Результати роботи науковців висвітлено в серійному виданні (загалом 8 випусків) «Матеріали з етнографії та художнього промислу» (Львів, 1954–1962), на сторінках часописів «Советская этнография» і «Народна творчість та етнографія».

У 1958 р. побачила світ праця Г. Танцюри «Записки збирача фольклору» (К., 1958), яка стала справжнім довідником для тих, хто планував присвятити себе збиранню пісенних зразків народної творчості. На прикладах з власного досвіду автор дає поради щодо запису, вивчення і систематизації фольклорного матеріалу [19].

У 1965–1971 р. р. працівниками відділу етнографії ІМФЕ ім. М. Т. Рильського проведені експедиції у різні області України. Результати цієї роботи стали важливою джерельною базою індивідуальних тематичних та колективних історико-етнографічних досліджень.

У 1979–1980 р. р. Ю. Гошко та Р. Кирчів провели дослідження традиційно-побутової культури Гуцульщини, зібраними під час роботи матеріалами були доукомплектовані музейні колекції, зафіксовані численні фольклорні матеріали.

Восени 1982 р. львівськими науковцями проведено ще одну експедицію на Гуцульщину. Результати цих досліджень стали основою для написання колективної монографії «Гуцульщина» (Київ, 1987).

У 80-90-х роках були підготовлені публікації та колективні історико-етнографічні дослідження: «Бойківщина» (Київ, 1983), «Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья» (Мінськ, 1987), «Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст.» (Київ, 1987), «Полесьє. Матеріальна культура» (Київ, 1988), «Украинские Карпаты: Культура» (Київ, 1989) та ін..

У 1977 р. під керівництвом А. Пономарьова було проведено комплексну етнографічну експедицію до Уманського району (Черкаська обл.), Бершадського району (Вінницька обл.), Балтського, Болградського та Ізмаїльського районів Одеської області з метою вивчення етнокультурних процесів на означеній території.

Восени 1989 р. відомий український народознавець та письменник В. Скуратівський провів фольклорно-етнографічну експедицію «Чумацькими шляхами». Під час якої вивчалися традиційні ремесла та промисли українців, форми сільських поселень, житлових та господарських споруд, особливості їхнього будування, народну кулінарію, календар, медицину, пісні, приказки, легенди тощо. Кіногрупа режисера М. Павлова, яка працювала разом з науковцями зняла фільм «Чумацькими шляхами».

Загалом пошукову експедиційну роботу українських вчених у 60-80-х р. р. була досить систематичною і продуктивною. Особливо цінним є те, що дослідження мали комплексний характер.

Після проголошення незалежності України, пошукова діяльність вітчизняних вчених значно уповільнилась. За 1994–1996 р. р. науковцями ІМФЕ імені М. Т. Рильського було проведено лише 4 експедиції, тематика яких входила до «Національної програми дослідження, збереження і відродження традиційно-побутової культури українців».

У 1994 р. працівники Інституту народознавства (м. Львів) разом із викладачами та студентами вищих навчальних закладів, співробітниками етнографічних музеїв розпочали науково-пошуковий проект «Комплексне історико-етнографічне

дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон Полісся».

У 1995 р. Л. Орел та К. Міщенко підготували посібник «Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України» (К., 1995), в якому були розроблені методичні поради щодо фіксації зразків матеріальної та духовної культури України, призначені для викладачів вищих навчальних закладів, учителів, краєзнавців, етнографів, фольклористів, мовознавців, студентів, учнів тощо. Тут також були розміщені програма для збирання відомостей з народної культури України, анкета інформатора та запитальники з наступних тем: «Народне будівництво», «Інтер'єр хати», «Основні заняття», «Домашні промисли», «Побут», «Громадський побут», «Календарні свята, обряди, звичаї», «Усна народна творчість, повір'я та демонологія». Додатки містять програму для збирання фольклору Полісся, запитальники з тем: «Українські народні звичаї та обряди», «Їжа у календарній обрядовості», «Українське народне гончарство», краєзнавча та топонімічна анкети історико-культурної експедиції до населення евакуйованого з чорнобильської зони [14].

У 1995–1997 р. р. було обстежено 246 населених пунктів, у 1998–2004 р. р. ще 74. Наукові експедиції засвідчили, що наступні дослідження так званої 30-ти кілометрової зони будуть малопродуктивними, оскільки головні об'єкти польового етнографічного дослідження (населенні пункти) перетворилися на пустища, а носії фольклорної пам'яті були розселені по всій території України.

У 1997–1999 р. р. збирацьку роботу поновили працівники наукових та освітньо-культурних осередків держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бріцина О. Ю. Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства / О. Ю. Бріцина. – Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, 2006. – 400 с.

2. Вовчак А., Довгалюк І. Документування фольклорної традиції. Засади організації і проведення польового фольклористичного дослідження, транскрибування й архівування зібраного фольклорного матеріалу: Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету спеціалізації «фольклористика» / А. Вовчак, І. Довгалюк. – Львів, 2012. – 60 с.

3. Гнатюк В. Українська народна словесність / Володимир Гнатюк // У справі записів українського етнографічного матеріалу. – Відень, 1916. – 68 с.

4. Громов Г. Методика этнографических экспедиций / Геннадий Громов. – М., 1966. – Издательство Московского университета. – 106 с.

5. Дикарев М. Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулиці, вечорниці, досвітки і складки) / Митрофан Дикарев // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1900. – Т. 3. – с. 1–27.

6. Етнографічний збірник. – Т. 33. – с. V – XII; Т. 34. – с. V–XXIV.

7. Заглада Н. Відділ монографічного дослідження села (село Старосілля) / Неоніла Заглада. – К., 1930. – 78 с.

8. Зайцев, П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – 2-е вид. – К.: Обереги, 2004. – 480 с. – (Сер. «Б-ка укр. раритету»).

9. Кафарський В. І., Савчук Б. П. Етнологія. Підручник / В. Кафарський, Б. Савчук. – К. Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.

10. Лист І. Панькевича до В. Гнатюка // Науковий збірник Матеріалів української етнології у Свидику, 1969. – Т.IV. – Кн. I. – с. 38–39.

11. ЛНВ. – Т. XVII. – Кн. 11. – Львів. 1902. – 152 с.

12. Методика українознавчих досліджень: експедиційний вимір: навч.-метод. посібн. для студ. факульт. укр. філол.: реком. Мініст. освіти і науки, молоді та спорту України / уклад. Сивачук Наталія Петрівна, Терешко Інна Григорівна; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Уманський ДПУ імені Павла Тичини. – Умань: Алмі, 2012. – 247 с.
13. Програма для збирання відомостей про українсько-руський край і нарід уложена членами наукового Товариства ім. Шевченка // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. 1. – с. 1–16.
14. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / Упор. Л. Г. Орел, К. А. Міщенко. – К.: ІСДО, 1995. – 232 с.
15. Родіна М. Пам'ятка збирача фольклору / М. Родіна. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1946. – 23 с.
16. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому Товаристві ім. Шевченка / О. Сапеляк. – Львів, 2000. – 208 с.
17. Сивачук Н. П. Методика викладання народознавства. Фольклорна практика: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Наталія Сивачук. – К.: Наук. світ, 2002. – 65 с. – Бібліогр.: с. 64–65.
18. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящиеся / Собрал Лаврентий Иванович Похилевич. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2005. – XXII.+642 с.
19. Танцюра Г. Записки збирача фольклору / Гнат Танцюра. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. – 101 с.
20. Шевченко Т. Повне видання творів : [у 14 т.]. – 2-е вид., допов., 3-й наклад. – Чікаго : Вид-во М. Денисюка, 1962. / За ред. П. Зайцева. – 1962. – 303, [4] с. : ртр.

**Екскурсія студентів факультету української філології
до історико-культурного заповідника
«Трипільська культура»
(с. Легедзине Тальнівського району Черкаської області)**

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ В УМАНЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Зокрема, у 1997 р. розпочала свою роботу науково-дослідна лабораторія «Етнологія Черкаського краю» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Її діяльність очолила кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та українознавства Н. Сивачук. Цього ж року розпочалися і тривають до сьогодні систематичні пошукові фольклорно-етнографічні експедиції у села історичної Уманщини. Робота проводиться згідно складено плану та узгоджується з науковцями ІМФЕ ім. М. Т. Рильського (м. Київ) та Інституту народознавства (м. Львів).

Упродовж цих років було досліджено 111 сіл, що знаходяться на території історичної Уманщини.

1999 – с. Антонівка, Бабанка, Кочержинці, Краснопілка, Рижавка, Степківка, Сушківка (Уманський район, Черкаська область);

2000 – с. Вишнопіль (Тальнівський район, Черкаська область), с. Веселівка (Христинівський район, Черкаська область), с. Доброводи, Оксанина, Піківець, Полянецьке (Уманський район, Черкаська область), с. Червоний Кут (Жашківський район, Черкаська область);

2001 – с. Антонівка, Вільшано-Слобідка, Дубова, Затишок, Коржова, Коржовий Кут, Кочубіївка, Легедзене, Максимівка, Рогова (Уманський район, Черкаська область), с. Нестерівка (Маньківський район, Черкаська область), м. Христинівка (Христинівський район, Черкаська область), с. Чижівка (Звенигородський район, Черкаська область);

2002 – с. Бачкурене, Сарни (Монастирищенський район, Черкаська область), с. Берестівець, Іванівка, Косенівка, Таньське, Яроватка (Уманський район, Черкаської області), с. Дзензелівка, Молодецьке (Маньківський район, Черкаська область);

2003 – с. Гереженівка, Городниця, Громи, Собківка, Текуча, Фурманка, Ятранівка (Уманський район, Черкаської області), с. Горячківка (Крижопільський район, Вінницька область);

2004 – с. Кобринова Гребля, Криві Коліна (Тальнівський район, Черкаської області), с. Лесьове, Шабастівка (Монастирищенський район, Черкаська область), с. Осітна (Христинівський район, Черкаська область), с. Свинарка, Томашівка (Уманський район, Черкаської області);

2005 – с. Березівка, Тернівка, Шляхова (Бершадський район, Вінницька область), с. Мошурів (Тальнівський район, Черкаської області), с. Пугачівка (Уманський район, Черкаської області), с. Синиця (Христинівський район, Черкаської області);

2006 – с. Дмитрушки, Оксанина, Паланка, Таньське (Уманський район, Черкаська область), с. Ягубець (Монастирищенський район, Черкаська область);

2007 – с. Вільшано-Слобідка, Кочубіївка, Піківець, Собківка, Старі Бабани (Уманський район, Черкаська область), с. Кузьмина Гребля (Христинівський район, Черкаська область), с. Хижня (Жашківський район, Черкаська область);

2008 – с. Подібна, Тимошівка (Маньківський район, Черкаська область), м. Христинівка, с. Роги, Ягубець (Христинівський район, Черкаська область), с. Юрківка, Кочубіївка, Гереженівка, Ладизинка (Уманський район, Черкаської області), с. Ягубець (Монастирищенський район, Черкаська область);

2009 – с. Городецьке, Родниківка, Гродзеве (Уманський район, Черкаська область), с. Копеньковата, Нерубайка (Новоархангельський район Кіровоградська область);

2010 – с. Легедзине, Черповоди, Кочержинці (Уманський район, Черкаська область), с. Харківка (Маньківський район Черкаська область);

2011 – с. Полянецьке, Ладизинка (Уманський район, Черкаська область), с. Охматів (Жашківський район, Черкаська область), с. Молодецьке, Тимошівка (Маньківський район, Черкаська область), с. Ліщинівка, Талалаївка (Христинівський район, Черкаська область), с. Колодисте (Тальнівський район, Черкаська область);

2012 – с. Шарин, Пугачівка, Полянецьке (Уманський район, Черкаська область), с. Мала Севастянівка (Христинівський район, Черкаська область), с. Молодецьке (Маньківський район, Черкаська область);

2013 – с. Ропотуха, Городниця, Танське, Степківка, Рижавка (Уманський район, Черкаська область), с. Паланочка (Маньківський район, Черкаська область), с. Халаїдове (Монастирищенський район, Черкаська область);

2014 – с. Коржова Слобідка, Аполянка, Посухівка (Уманський район Черкаська область), с. Розсішки, Орадівка (Христинівський район, Черкаська область).

У 2008 р. зі співробітниками ІМФЕ та науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» було організовано і проведено спільну експедицію у села Уманщини (О. Боряк, Н. Гаврилюк, О. Денисюк, В. Семенчук, О. Циганок). Особлива увага приділялася фіксації матеріалів, що стосуються біографічних відомостей та дослідницької діяльності В. Доманицького.

У ґрунтовній праці Л. Похилевича «Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящиеся» описано села, які належали до Уманського повіту [18].

До складу історико-географічної Уманщини входять сучасні райони Черкаської області: Маньківський (29 населених пункти), Тальнівський (42), Уманський (54), Христинівський (36), а також окремі села Монастирищенського району. Частина поселень Новоархангельського району Кіровоградської області (до Торговиці включно) також відноситься до історико-географічної Уманщини.

Територія обстежуваного району в основному представляє собою єдине ціле як в етнографічному, так і в мовному відношенні.

Уманщину вивчали: О. Воропай, В. Гнатюк, Д. Гуменна, О. Діденко, В. Доманицький, В. Ілляшевич, Н. Кучережко, М. Мицик, В. Мицик, Т. Фіалко, С. Щербак, Д. Щербаківський, Хр. Ящуржинський.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Уманщину продовжують досліджувати співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» В. Гончарук, О. Денисюк, Л. Йовенко, Н. Мамчур, М. Павленко, О. Санівський, В. Семенчук, Н. Сивачук, І. Снігур, І. Терешко, В. Яремчук, О. Циганок.

За результатами пошукових експедицій були опубліковані посібники Н. Сивачук «Українські народні дитячі колядки, щедрівки та посівальні пісні» (К., 2002), «Українська народна поезія пестування» (К., 2002) «Дитячий фольклор» (Київ, 2003), «Українські народні дитячі ігри» (К., 2003), «Українські дитячі колядки та щедрівки» (2004), Н. Сивачук і В. Кузя «Українські народні казки для дітей» (К., 2002).

О. Циганок підготувала посібник «Пісні Ганни Фіалко», в якому зібрала фольклористичні записи Т. Фіалка (2008), що зберігалися у фондах Уманського краєзнавчого музею. До нього увійшли історичні і колискові пісні, колядки та щедрівки, веснянки, весняні ігри, петрівчані та весільні пісні.

Співробітниками науково-дослідної лабораторії у 2010 р. було укладено посібник «Українознавство в освітньому просторі сучасної школи», до якого увійшли матеріали, що стосуються історії становлення та розвитку українознавчих досліджень, теорії українознавства, фольклористичні та етнографічні дослідження історичної Уманщини.

У 2011 р. вийшов друком збірник «Гуманські колядоспіви дівчині» (автор Н. Сивачук), у ньому зібрані записи колядок, зафіксовані на Уманщині в різні роки фольклористами-аматорами, краєзнавцями, науковцями та студентами Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Цього ж року вийшов навчальний посібник «Фольклорно-етнографічна практика села Ладижинка Уманського району Черкаської області», укладач Н. Сивачук.

Упродовж 2010–2012 р. р. Л. Йовенко видрукувала посібники: «Фольклорно-етнографічна спадщина села Легедзине Тальнівського району Черкаської області» (2010), «Фольклорно-етнографічна спадщина села Городецьке Уманського району Черкаської області» (2010), «Фольклорно-етнографічна спадщина села Черповоди Уманського району Черкаської області» (2012). У 2010 р. було започатковано презентувати посібники у селах, де проходили фольклорні та етнографічні практики.

І. Терешко підготувала навчальний посібник «Фольклорно-етнографічна спадщина села Тимошівка Маньківського району Черкаської області» (2011).

У 2011 р. Л. Йовенко, І. Терешко видрукувано посібник «Фольклорно-етнографічна практика села Талалаївка Христинівського району Черкаської області».

Співробітниками науково-дослідної лабораторії підготовлено хрестоматію «Умань і Уманщина у дослідженнях Хрисанфа Ящуржинського» (2012), в якій зібрані праці краєзнавця, в яких згадується історія та фольклор Уманщини.

У 2013 р. Н. Сивачук та О. Циганок опублікували навчальний посібник «Фольклорно-етнографічна спадщина с. Косенівка Уманського району Черкаської області».

Узагальнюючи результати фольклорно-етнографічних досліджень історичної Уманщини, маємо підстави виокремити жанри календарно-обрядових творів, що побутують у визначеному районі:

- зимовий цикл представлений колядками, щедрівками, посівальними піснями;
- весняний — веснянками, закличками, русальними піснями;
- літній — купальськими та петрівчаними;
- осінній — жнивварськими.

Усі зібрані під час практик матеріали систематизовані, картографовані і зберігаються в архіві науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» (більше 25000 карток).

Основними напрямками наукової діяльності лабораторії визначені:

1. Історія дослідження фольклору Уманщини.
2. Історія дослідження етнографії Уманщини.
3. Історія дослідження народних розписів Уманщини.
4. Народні промисли Уманщини.
5. Народні художники Уманщини (Софія Гуменюк, Ірина Гуменюк, Василь Мельник, Олена Поліщук).
6. Народні гончарі Уманщини.
7. Кобзарі та лірники Уманщини.
8. Фольклор Уманщини (регіональний та локальний вимір).
9. Календарна обрядовість історичної Уманщини.
10. Вишивка історичної Уманщини, є майстри вишивки.
11. Родинна обрядовість історичної Уманщини.
12. Народна педагогіка Уманщини.
13. Елітарні родини історичної Уманщини.

Згідно напрямів діяльності було обрано тематику і захищено дисертаційні дослідження:

Сивачук Н. П. «Підготовка майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі» (Київ, 1997);

Бондаренко Г. Л. «Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (Київ, 1999);

Гончарук В. А. «Підготовка майбутнього вчителя-філолога до проведення експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи» (Київ, 2003)

Ярошинська О. О. «Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки» (Київ, 2005);

Йовенко Л. І. «Підготовка студентів-філологів вищого педагогічного навчального закладу до родинного виховання» (Київ, 2006 р.);

Дудник Н. В. «Формування сміхової культури українців у студентів-філологів у процесі підготовки до народознавчої роботи в школі» (Київ, 2007);

Терешко І. Г. «Національне виховання в родинах української еліти (кінець XIX – початку XX століття)» (Київ, 2007 р.);

Мамчур Н. С. «Виховання естетичних смаків у майбутніх філологів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва в процесі позааудиторної роботи» (Умань, 2012 р.);

Калабська В. С. «Формування патріотизму в учнів початкових класів засобами українського фольклору (друга половина XIX – перша чверть XX століття)» (Київ, 2013).

Упродовж 1997–2014 р. р. на базі науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» розроблялися держбюджетні теми:

1. «Формування професійних, моральних та громадянських якостей учителя на основі етнокультурних традицій історичної Уманщини» (2003–2005 р. р.).

2. «Удосконалення змісту підготовки учителів української мови та літератури на основі етнокультурних традицій українців» (2005–2007 р. р.).

3. «Професійна підготовка майбутніх учителів-словесників на засадах українознавства» (2014–2016), реєстраційний номер 0114U000498.

У 2003 р. було підписано угоду про співпрацю з Глухівським державним педагогічним університетом, терміном на 3 роки у розробці теми: «Формування національно-мовної особистості майбутнього вчителя української мови і літератури в педагогічному університеті».

2012 р. було затверджено кафедральну тему «Удосконалення змісту підготовки учителів української мови та літератури на засадах етнокультурних традицій українців» (державний реєстраційний номер – 0111U007555).

Враховуючи досвід попередників, завідувач науково-дослідною лабораторією «Етнологія Черкаського краю» Н. Сивачук

підготувала посібник «Методика викладання народознавства. Фольклорна практика» (Київ, 2002), який був рекомендований Міністерством освіти і науки як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.

Авторка розкрила історію підготовки студентів до пошукової народознавчої роботи та зміст фольклорної практики, проаналізувала психолого-педагогічні засади підготовки студентів до практики і методичні прийоми запису фольклорних творів, визначила вимоги щодо оформлення матеріалів практики. Також була розроблена Програма з фольклорної практики, яка містить розділи: «Замовляння», «Колядки», «Щедрівки», «Посівальні пісні», «Веснянки», «День святого Юрія», «Свято русалій», «Купальський обряд», «Петрівчана обрядовість», «Жнивна обрядовість», «Народні паремії», «Загадки», «Весільні пісні», «Поховальний обряд», «Казки», «Легенди», «Народний театр», «Дитячі казки», «Власне дитячі пісні», «Дитячі обрядові пісні», «Традиційні рольові ігри з поетичними приповідками», «Рольові традиційні ігри», «Лічилки», «Пісні-небилиці», «Скоромовки», «Гра в мовчанки», «Мирилки», «Словесні ігри», «Дражнилки», «Заклички», «Страшилки», «Приповідки», «Потішки», «Пестушки», «Колискові пісні» [17].

Серед запропонованих для респондентів запитань такі, що стосуються наявності того чи іншого фольклорного жанру або явища у певному населеному пункті: «Чи ходять у вашому селі посівальники?», «Чи святкують нині у вашому селі Зелені Свята? Чому вони так називаються?» тощо. Інша група питань стосується знань респондентів безпосередньо обряду: «Як прикрашають хату на Різдво?», «Коли співають щедрівки?», «Хто зазвичай ходить щедрувати?», «Які світоглядні уявлення збереглися у вашому селі в день святого Юрія? Що відбувається в цей день?», «Як починаються у вашому селі жнива?», «Яким є ритуал сучасного традиційного весілля?» тощо.

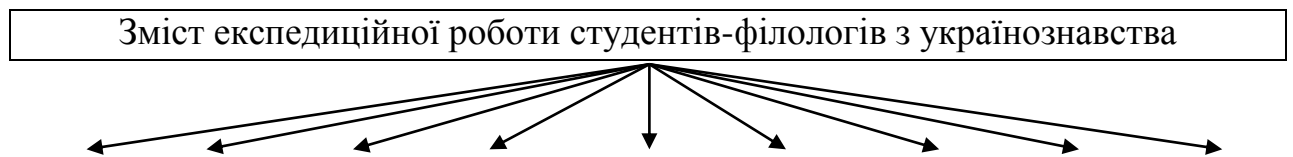
Ще одна група питань стосується глибини етнічної пам'яті народу: «Які музики грали на весіллі в 40-х, 50-х, 60-х роках?», «Чи

помічали виконавці різницю в поховальній обрядовості колись (40, 50, 60-та роки) і тепер (90-ті – даний час)?» тощо.

Інші питання стосуються особливостей виконання фольклорних творів, їх жанрової специфіки та побутування.

Н. Сивачук та І. Терешко у 2012 р. підготували навчально-методичний посібник «Методика українознавчих досліджень: експедиційний вимір» у якому досліджена історія пошукової українознавчої роботи, проаналізовано особливості організації, підготовки та проведення фольклорної й етнографічної практик студентів філологічного факультету. Розділ VI містить інформацію щодо пошукової народознавчої діяльності у науковому доробку вітчизняних вчених, зокрема, О. Боряк, В. Глинчака, М. Грушевського, М. Дмитренка, П. Ігнатенка, М. Масрчик, Г. Скрипник, В. Сніжко, Г. Сокіл. [12].

Отже, пошукова українознавча робота – домінанта національного виховання. Вона допомагає знайомити студентів із народною творчістю, побутом, сприяє вихованню їхньої національної свідомості й патріотизму.

Розвиток усної та писемної мови студентів, поглиблене вивчення уманської говірки, народної риторики
Поглиблення знань студентів з усної народної словесності
Формуванню навичок дослідницької роботи
Удосконалення вміння студентів спілкуватися з людьми, що знадобляться у майбутній професійній діяльності
Прилучення молоді до витоків кращих народних традицій
Розвиток умінь спостерігати побутовання фольклорного твору за природних обставин
Підвищення загального духовного рівня
Посилення громадянської активності молодих людей
Поглиблення почуттів патріотизму

Наукова підготовка до експедиції передбачає вивчення літератури, наукових архівів, складання детальних програм, забезпечення сучасними технічними засобами – кіно- та фотоапаратурою, диктофонами, а також транспортом та фінансуванням. Крім того, слід забезпечити тривале збереження зібраних польових матеріалів та можливості працювати з ними не тільки самому збирачу, але й іншим дослідникам. Ці матеріали повинні містити точну інформацію про місце і час фіксації, джерело інформації, опис тощо.

Перш ніж розпочати роботу визначаємо предмет, мета, завдання, методи збору інформації. У процесі пошукової діяльності використовуємо наступні методи збору та фіксації матеріалу: спостереження, опитування, письмове опитування, анкетування, інтерв'ю.

Спостереження використовується під час дослідження та фіксація всього комплексу культури та побуту українців Східного Поділля загалом та історичної Уманщини зокрема. Метод зібрання інформації, заснований на безпосередньому контакті дослідника та об'єкта дослідження. Розрізняють просте та активне спостереження. У першому випадку дослідник «пасивно» фіксує

відомості, що його зацікавили, в другому – досліджує життя визначеної групи (населеного пункту), бере активну участь в суспільному житті, а також організації та проведенні обрядів, свят тощо.

Отже, відвідуючи респондентів-знавців народної творчості, спілкуючись з ними, проживаючи в одному соціумі, молоді дослідники беруть участь у сільськогосподарських роботах, спостерігають за святами і буднями мешканців села, знайомляться з їхнім побутом, культурою, дозвіллям. Це може стати в нагоді студенту-філологу в подальшій педагогічній роботі, особливо, якщо в подальшому він буде працювати на селі.

У процесі спостереження використовуються технічні засоби: диктофони, відео- та фотокамери, планшети тощо.

Особисті спостереження дослідника в експедиції дають цінні матеріали про географічне розташування, історію місцевості, особливості характеру населення, їх звичаї та обряди, традиції, побутування різних фольклорних жанрів.

Кожен учасник експедиції має вести щоденник, у який фіксуються всі свідчення, що розвиває спостережливість, навички узагальнення, допомагає систематизувати матеріал. Звичайно цілісність таких записів і спостережень залежить від уважності самого дослідника, «мало дивитися, важливо бачити» [4, с. 8]. А уміння бачити залежить в першу чергу від обсягу знань дослідника, від його досвіду.

В щоденнику також записуються попередні висновки, а також фіксуються дані про респондентів (П. І. П, дата народження, час опитування, яку інформацію надано), замальовуються етнографічні матеріали.

Наступний метод – *опитування* застосовується в роботі з обраним респондентом або респондентами у визначеному населеному пункті (районі, області). Це один з основних методів збору первинної інформації в етнографічному та етносоціальному дослідженні.

Опитування базується на соціально-психологічній взаємодії дослідника та респондента. Отримання вербальної інформації відбувається за допомогою питальника безпосередньо в процесі інтерв'ю або опосередковано, шляхом анкетування. Як етнографічний метод, опитування зазвичай відбувається у вигляді індивідуальної бесіди з інформатором (інколи з декількома) згідно заздалегідь складеної програми.

У процесі пошукової етнографічної роботи студенти, більшість яких є мешканцями міста, мають можливість поринути у «благословенну стихію мови наших предків, причаститись музикою материнської діалектної мови, засвоїти безліч фразеологізмів, привітань, побажань, зразків віншування, традиційних формул національного етикетного мовлення, які збагатять мову майбутнього вчителя, піднімуть її до рівня “явища космічного”» [17, с. 18].

Різновидом опитування є метод *анкетування*, при якому збір первісної вербальної інформації здійснюється за допомогою анкет. Через незручності отримання їх від респондентів, відсутність впевненості у достовірності й репрезентативності отриманої інформації та нетривалим терміном перебування студентів на практиці використання названого методу є неефективним [4, с. 16–17].

Інтерв'ю – один із видів усного опитування, що передбачає особисту бесіду дослідника з інформатором (респондентом). У процесі пошукової роботи студенти проводять формалізовані (питальник складається заздалегідь), напівформалізовані та відкриті (заздалегідь визначається тільки тематика розмови) інтерв'ю. Найчастіше використовується напівформалізований метод спілкування.

Труднощі означеного методу збору інформації у тому, що дослідник повинен уміти спрямовувати бесіду у потрібне йому русло. Зважаючи на це, етнограф має створити умови, в яких інформатор відчував би себе якомога комфортніше, атмосфера розмови має бути щира і довірлива [9, с. 22].

Зазвичай збирачу-записувачу доводиться спілкуватися не з одним інформатором, а з декількома в один і той самий день. Під час настановчої конференції перед фольклорною та етнографічною практикою керівники наголошують студентам на тому, що вони не повинні вирізнятися ані мовою, ані поведінкою чи вбранням, щоби не порушувати життєвий ритм досліджуваного села, ставитися з глибокою повагою до місцевого населення, їхнього традиційного побуту, етичних, естетичних, світоглядних уявлень.

З метою охоплення якомога більшої кількості респондентів варто записувати інформацію від людей різних вікових груп, освіти, фаху, соціального становища.

Стратегію спілкування обирають відповідно до особистості, темпераменту, рівня освіти, уподобань інформатора.

Неодноразово наголошується викладачами про недоречність зловживання часом та фізичними можливостями людей: перевтомлені першим тривалим сеансом, наполегливістю збирачів, інформатори, особливо старшого віку, часто відмовляються продовжити запис. Тому потрібно прагнути не надто відривати людей від їхніх щоденних справ, домовлятися про наступні зустрічі в зручний для них час, уважно слідкувати за настроями та фізичним станом співрозмовника. Краще вчасно зупинитися і домовитися про зустріч у інший час або день, аніж назавжди відштовхнути респондента від співпраці.

Робота з інформатором розпочинається зі знайомства та повідомлення дослідником мети візиту. Від того, наскільки респондент правильно зрозуміє, що від нього потрібно й про що він повинен розповідати, залежить зміст його повідомлень та ефективність розмови. Опитувач має зробити бесіду живою, безпосередньою, довірливою і не допустити тощо, щоб вона мала характер «допиту».

Записувачі повинні скласти детальний план опитування, виділити ту групу запитань, які варто обов'язково поставити респонденту. Цей прийом дозволяє не випустити головне і направити бесіду в потрібне русло. Звичайно, не обов'язково,

ставити запитання в тому порядку, в якому вони складені заздалегідь, але важливо, щоб жодне із запитань не залишилося без відповіді.

Передумовою і запорукою успішного проведення польового дослідження, фіксації достовірних відомостей, ефективного опрацювання архівів та подальшого наукового використання зібраних фольклорно-етнографічних матеріалів є належна підготовка *програми-запитальника*. Це науковий документ, який визначає зміст, основні напрями, стратегію і тактику польової праці учасника експедиції. Тому до підготовки програми-запитальника кожен учасник експедиції, а особливо фольклорист-початківець, повинен підійти з максимальною відповідальністю.

З метою забезпечення високої ефективності фольклорної та етнографічної пошукової роботи співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» підготували «Програму з фольклорної практики для студентів філологічного факультету», «Програму з етнографічної практики для студентів філологічного та історичного факультетів», методичні рекомендації щодо організації та проведення названих практик «Методика викладання народознавства. Фольклорна практика» [17, с. 64–65] та навчально-методичний посібник «Методика українознавчих досліджень: експедиційний вимір» [12].

Питання, що вміщені у запитальнику, допомагають студентам з'ясувати структуру фольклорної традиції досліджуваної місцевості: фольклорні твори яких жанрів, звичаї й обряди побутують у населеному пункті; зміст, функціональні і формальні особливості наявних фольклорних й обрядових реалій. Наприклад, під час запису весільного обряду студенти з'ясовують, які є основні етапи весілля, обрядодії, їх зміст, час проведення, склад учасників, які пісні, приспівки і коли виконуються; виявляють фольклорний репертуар на рівні змісту (мотиви, сюжети; інципіти творів), вчать орієнтуватися, про що співається, напр., у місцевих колядках дівчині і т.д.

Тому студентам ми пропонуємо закласти в кожний пункт існуючої програми-запитальника кілька *опорних питань*:

а) зміст явища – *Що виконують, роблять, співають, кажуть, розповідають, примовляють, танцюють?*

б) час, умова виконання – *Коли виконують, святкують (починають, закінчують)?*

в) місце виконання – *Де виконують, святкують?*

г) виконавець – *Хто виконує, святкує (стать, вік, кількість та ін.)?*

г) народна назва – *Як називають (твір, обряд, свято)?*

д) походження явища – *Від кого навчилися?*

е) стан побутування – *Чи ще виконують, святкують?*

Це значно полегшує роботу дослідження та фіксації різноманітних фольклорних явищ [2, с. 4–5].

Щоб отримати достовірну інформацію доцільно перевіряти записані повідомлення в інших респондентів того ж населеного пункту. Чим більше підтверджень отримано під час наступних опитувань, тим більше підстав довіряти зібраним відомостям. Розмовляючи із представниками старшого покоління місцевих жителів (від 50 до 80 років), дослідник не може розраховувати на хронологічну правильність і глибину, бо активна пам'ять розпочиналась приблизно з 10-літнього віку. Але, розповідаючи про минуле, респондент передає не тільки те, що пам'ятає сам, але й те, що він чув від своїх батьків, дідів. Відповідно зростає й хронологічна глибина відомостей. Звичайно, ступінь точності даних при цьому відповідно знижується, багато деталей залишається нез'ясованими, але все-таки подібні повідомлення нерідко стають цінними, оскільки жодним іншим способом одержати їх вже неможливо [1; 4].

Для виявлення жанрової різноманітності фольклорних явищ використовують метод картографування – коли відповідним умовним значком на карті позначаються територіально-ареальне поширення, ступінь популярності в тому чи іншому середовищі певних жанрів усної народної творчості [4, с. 12]. За допомогою

картографування відкривається можливість конкретизації меж традиційних ареалів поширення фольклорних явищ, надається можливість докладніше побачити загальну картину українського фольклору, його регіональні особливості та жанрове поширення.

Під час дослідження вище окресленої території були застосовані такі методи дослідження: порівняльно-історичний, типологічний, комплексний аналіз, компонентного (системного), реконструктивний (метод пережитків).

Порівняльно-історичний метод дав змогу шляхом порівняння виявити локально-територіальні особливості традиційної культури історичної Уманщини, з'ясувати причини цих особливостей, поширення окремих явищ матеріальної і духовної культури. *Метод типологічного аналізу* використовувався з метою виявлення найістотніших ознак і рис досліджуваних об'єктів, явищ тощо. *Метод комплексного аналізу* застосовувався для створення якнайточнішого опису населення історичної Уманщини з залученням даних інших галузей науки: археології, антропології, історії, фольклористики, лінгвістики, географії, зоології, ботаніки, мистецтвознавства, релігієзнавства тощо. *Метод компонентного (системного) аналізу* використовувався для здійснення цілісної характеристики історичної Уманщини як історико-етнографічного регіону, його традиційно-побутової культури (господарських занять, типів поселення та житла, одягу, транспорту, назв системи спорідненості, сімейних свят, обрядів, вірувань тощо). *Реконструктивний метод* сприяв встановленню сутності архаїчного підґрунтя вірувань, світоглядних уявлень, звичаїв, обрядів, традицій, які побутують на території окресленого регіону. Окрім цього, під час пошукової діяльності студентів факультету української філології, а також співробітників науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» впроваджувалися методи конкретно-соціологічних досліджень, картографування тощо.

На заняттях з методики пошукової українознавчої роботи студенти засвоюють знання щодо основних вимог до фіксації речових матеріалів.

Такий вид дослідницької роботи включає в себе:

1. Опис предметів чи явищ.

При описі доцільно дотримуватися певного порядку, послідовності. Перед описом обрядів та звичаїв складається так званий «сценарій», його схема, розподіляються обов'язки спостерігачів за окремими його етапами.

Для фіксації матеріальних предметів опис застосовується рідше: в таких випадках використовують фотоапарати і графічні зображення предметів. Але при вивченні процесів праці, ритуалів, танців та взагалі різних форм діяльності опис зберігається як основний вид фіксації.

2. Графічні прийоми: малювання, креслення, копіювання.

Малювання не потребує особливих здібностей. Кожна людина може засвоїти найпростіші прийоми малювання. Це дозволяє графічно зобразити будову складних знарядь праці, облаштування житла, чітко фіксувати кольорові співвідношення розписів, орнаментів, узорів.

За допомогою масштабного креслення зображають план місцевості, крій одягу, речі домашнього вжитку тощо. Досить часто обидва прийоми поєднуються.

Копіювання застосовується для зняття копій з тканини, вишивок, розпису. Найбільш поширене – через кальку, або звичайний тонкий папір. Здійснюється методом прямого чи зворотнього естампажу. Прямий естампаж – це коли на різьблений чи випуклий узор наноситься фарба, а потім цей фрагмент переноситься на папір. Зворотній – на малюнок прикладається папір чи калька і м'яким олівцем або графітом папір притирається по малюнку.

3. Фотографування.

Основними вимогами до фотографування є наявність додаткової флеш-карти, достатньої кількості плівки, дисків тощо.

Звичайно, дослідник повинен уміти правильно користуватися фотоапаратом, чітко і правильно фіксувати предмети і явища [12, с. 39–40].

Отже, організація пошукової студентської роботи з українознавства – є складним процесом, який включає цілу низку завдань – навчальне, професійне, наукове, виховне. Навчальне завдання передбачає поглиблення знань з української народної словесності, професійне – має на меті формування у студентів навичок фольклориста-збирача, мета наукового завдання – виробити у студентів навички ведення наукового дослідження, уміння спостерігати, порівнювати, спів ставляти факти, емпіричні дані, автентичний матеріал, виховне – допоможе прищепити молоді високі художні смаки, навчити відчувати і глибоко переживати прекрасне, захопити красою, яка владно входить в наше життя, духовна потреба сьогодення. І не тільки сприйняти величезні багатства культури, а й уміти їх зберегти – це стає велінням часу.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Реєстрація в сільській, селищній раді. Студенти разом з керівником звертаються до сільської, селищної ради та повідомляють місцеву адміністрацію про мету перебування в населеному пункті, подають офіційний лист-звернення про отримання дозволу проводити практику в населеному пункті.

Складання списків потенційних респондентів. За допомогою працівників сільської адміністрації складаються списки потенційних респондентів. Для здійснення цієї роботи використовуються списки населення, яке проживає в досліджуваному населеному пункті.

Основні принципи проведення усного опитування по відношенню до респондентів:

- інтерв'ю, бесіда з респондентом має здійснюватися на основі його попередньої згоди;
- особа, котра проводить опитування, має дотримуватись основних моральних принципів при спілкуванні;
- характер запитань, що ставляться дослідником, не повинен порушувати гідності особи, з якою проводиться розмова;
- не повинен мати місце нав'язливий або провокаційний характер запитань, який би ставив респондента в незручне становище;
- за вимогою респондента має зберегтись анонімність розмови.

Обробка даних

Обробка даних, отриманих у ході усного дослідження, включає в себе декілька етапів:

- Переведення аудіозапису до цифрового формату.

Здійснюється у випадку, коли в процесі дослідження використовувалися нецифрові технічні засоби (касетні магнітофони, диктофони тощо). Найбільш зручним з огляду на можливу тривалість інтерв'ю, для збереження фонозапису в

цифровому вигляді рекомендуємо використовувати формат файлів mp3 з частотою звуку 44 кГц.

- Систематизація звукових файлів.

При отриманні відповідних файлів, для зручності подальшої роботи з ними, слід звернути увагу на їх систематизацію. Вони повинні бути чітко згруповані та систематизовані:

- у відповідності з досліджуваною проблемою;
- у відповідності з локалізацією досліджень;
- згідно з хронологією збору;
- інші варіанти.

- Запис на CD-диск.

Для подальшого збереження інформації, отриманої під час інтерв'ю, файли аудіо-запису необхідно переписати на окремий цифровий носій. Найбільш зручним його різновидом на сьогодні є CD-диски. Запис на них звукових файлів є одним із етапів обробки інформації, отриманої в процесі усного опитування. Запис здійснюється за допомогою відповідних комп'ютерних програм (*Adobe audition 1.0, Sound Forge 4. 0* та ін.).

- Переведення аудіо-інформації в текст (розшифровка).

При переведенні отриманої інформації в текст важливою умовою є максимальне збереження особливостей вимови респондентів (діалектизмів, різного роду висловлювань). Питання, що задає дослідник, для зручності слід виділяти жирним курсивом. Інформація, повідомлена інтер'єром без попереднього запитання, виділяється жирним шрифтом.

Наприклад:

Фрагмент інтерв'ю з мешканкою с. Тимошівка Маньківського району Черкаської області Меженко Мотрею Юхимівною, 1926 року народження.

Сивачук Н.П. Олена Анатоліївна, а чи не могли б нам розповісти про те, коли була побудована церква у Вашому селі?

Меженко М.Ю. Церква давня. Їй років 100 – 200. Та церква ця не наша. Її розібрали в селі Тальянки для Іваньок. Та коли привезли туди – а церква то мала для Іваньок. От і залишала якийсь час так – розібраною. Розказувала баба дядина моя. Що її потім привезли сюди. І директор школи попросив сина, щоб церква залишилася тут. От її і залишили. Коли це було точно не знаю. Та у 1912 р. в церкві уже вінчалися. А скільки років самій церкві не знаю.

Сивачук Н.П. Дякуємо. А чи не підкажете нам ще таке – чи знаєте ви такі обряди, як Коза і Маланка.

Меженко М.Ю. Так. Водили і Козу і Маланку. А як же!

Сивачук Н.П. А Вертеп був?

Меженко М.Ю. Ні не був. Не чула.

Сивачук Н.П. А з зіркою ходили на зимові свята?

Меженко М.Ю. А! Ходили звичайно. Та я була ще мала оді.

Сивачук Н.П. Скажіть будь ласка, чи ходили ряджені на щедрівку. І хто саме.

Меженко М.Ю. Ходили! (сміється). Василь, Маланка, Цигани. Жида не було. Такі збитки ці цигани робили. Так! Василем була жінка, дівчина, а Маланкою хлопець.

Сивачук Н.П. А весну зустрічали? Як?

Меженко М.Ю. Весну зустрічали, гойдалки робили. Діти були...

Сивачук Н.П. А на Юрія тварин прикрашали?

Меженко М.Ю. Не. Не, не прикрашали.

Сивачук Н.П. А на трійцю Лялю водили?

Меженко М.Ю. Не не помню. Не. А весну зустрічали. Хороводи водили на степку. Співали. Гойдалка була. Да... Була... А як же! І дітки і дорослі гойдалися.

(Зараз «степок» забудований хатами. За часів радянської влади там була трибуна для виступів).

ДОКУМЕНТАЦІЯ

Щоденник польових досліджень містить такі структурні частини:

1. Історія населеного пункту, у якому велися етнографічні дослідження, включає такі аспекти:

1. Коли створений, вихідцями з яких територій;
2. Які міграційні процеси відбувалися пізніше;
3. Характер населення за етнічними, віковими, соціальними критеріями;
4. Основні види занять;
5. Наявність культурно-просвітніх закладів та фольклорних гуртків при них (зафіксувати назви гуртків, описати їхню роботу);
6. Наявність суто народних фольклорних колективів та окремих талановитих виконавців (зафіксувати назву колективу, його склад, історію створення, репертуар тощо).

2. Паспорт носія, що обов'язково включає такі позиції:

Дата запису _____

Село _____

Район _____

Область _____

Прізвище, ім'я, по батькові респондента _____

Місце народження _____

Мешкає в цьому населеному пункті з _____

Освіта _____

Спеціальність _____

Опитування проводив (ла) _____

Адреса респондента _____

3. Паспорт твору:

Від кого записаний;

Ким записаний;

Коли записаний;

Як визначає жанр та назву твору виконавець;

Наукове визначення жанру.

4. Запис тексту твору.

Примітки:

А. Текст фольклорного твору записується без фонетичних, лексичних та синтаксичних змін. Втручання в текст зі сторони записувачів заборонено.

Б. Бажано подати опис обставин, за яких виконувався (або традиційно виконується, за словами виконавця) твір.

5. Перелік інформантів із вказівкою сторінок, на яких викладено їх репертуар.

6. Перелік зафіксованих творів за жанровою приналежністю із вказівкою сторінок, на яких вони записані.

Форма ведення журналу реєстрації респондентів

Дата	Місце проведення дослідження	Респондент (п і п), адреса	Примітки
------	------------------------------	----------------------------	----------

Анкети

Анкета паспортизації населеного пункту

Назва

Район

Область

Місце знаходження сільської, селищної ради (телефон)

Демографічні дані (кількість населення)

Храмове свято (дата проведення)

Анкета респондента

Прізвище, ім'я, по-батькові

Рік народження

Місце проживання

Освіта

Професія

Національна приналежність

Анкета обліку та реєстрації культурно-історичних пам'яток

Для зазначеної мети (обліку та реєстрації пам'яток) використовується анкета-картка. При наявності двох та більше пам'яток (давні оборонні споруди, кургани, культові споруди, будівлі колишніх панських маєтків) має складатися їх послідовний перелік. Потрібно також з'ясувати історію їх появи на території села або на прилеглої до нього місцевості, що також є одним із завдань дослідника. Обов'язково додаються легенди, пов'язані з тією чи іншою пам'яткою. Ця інформація долучається до анкети паспортизації сільського населеного пункту, що дасть можливість скласти більш повне уявлення про конкретне село. Реєстрацію відповідних пам'яток можна здійснювати також і в довільній формі, із зазначенням точного місця розташування пам'ятки та її короткого опису.

Картка опису етнографічної знахідки

Дата	Місце	Шифр
Збирач	Від кого отримано	
Фото	Місце знаходження	
Назва предмету побуту		
Детальний опис		

Робота з респондентами
викладачів кафедри української літератури, українознавства та методик
їх навчання доцента Семенчука В. В. та
старшого викладача Циганок О. О.
(с. Колодисте Уманського району Черкаської області)
2008 рік

ЗАПИТАЛЬНИК ДО ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

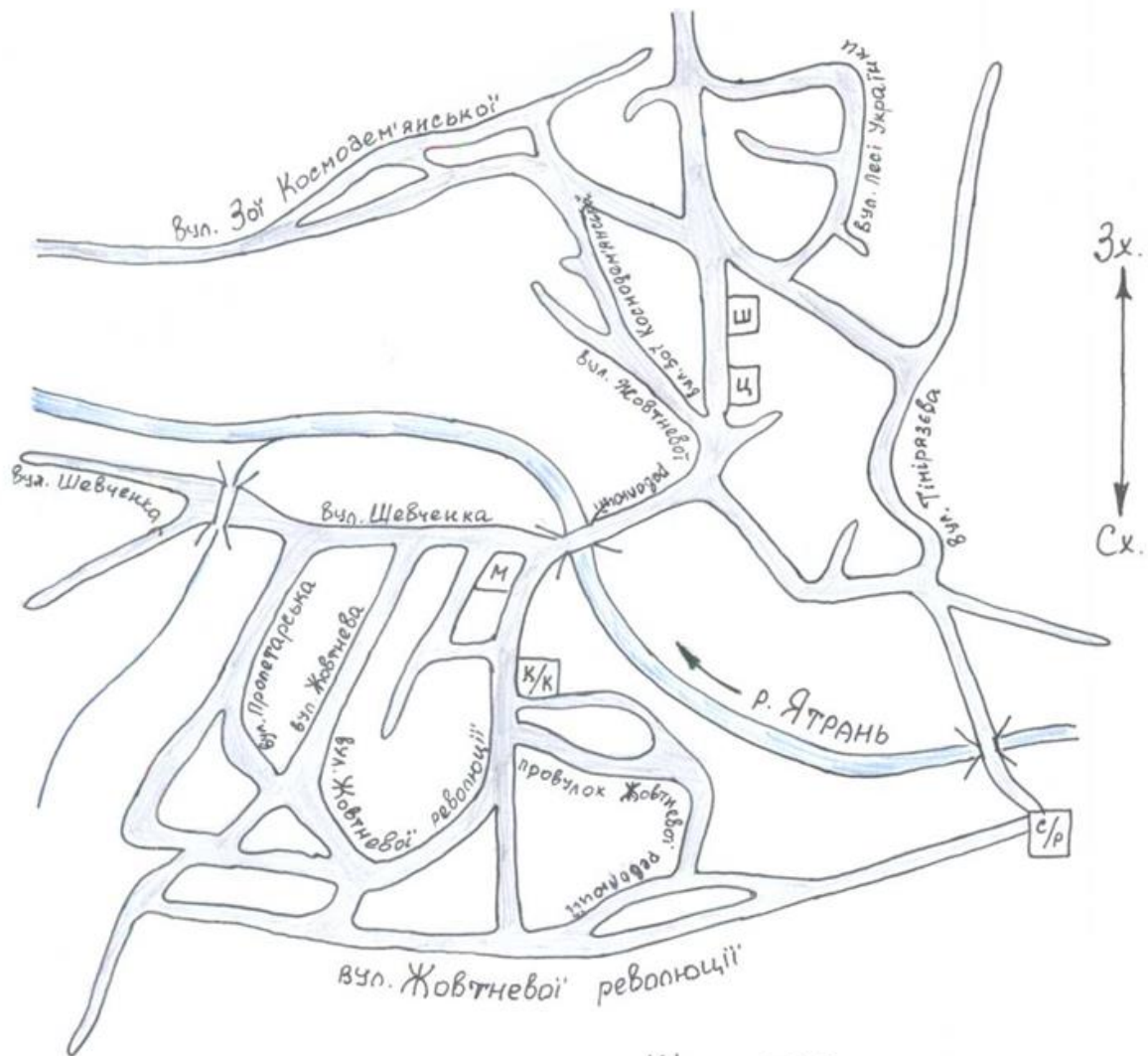
1. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА ПРО НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ

**Фольклорна практика студентів факультету української
філології в с. Коржова Слобода Уманського району
Черкаської області
Експедиційний сезон 2013–2014 н. р.**

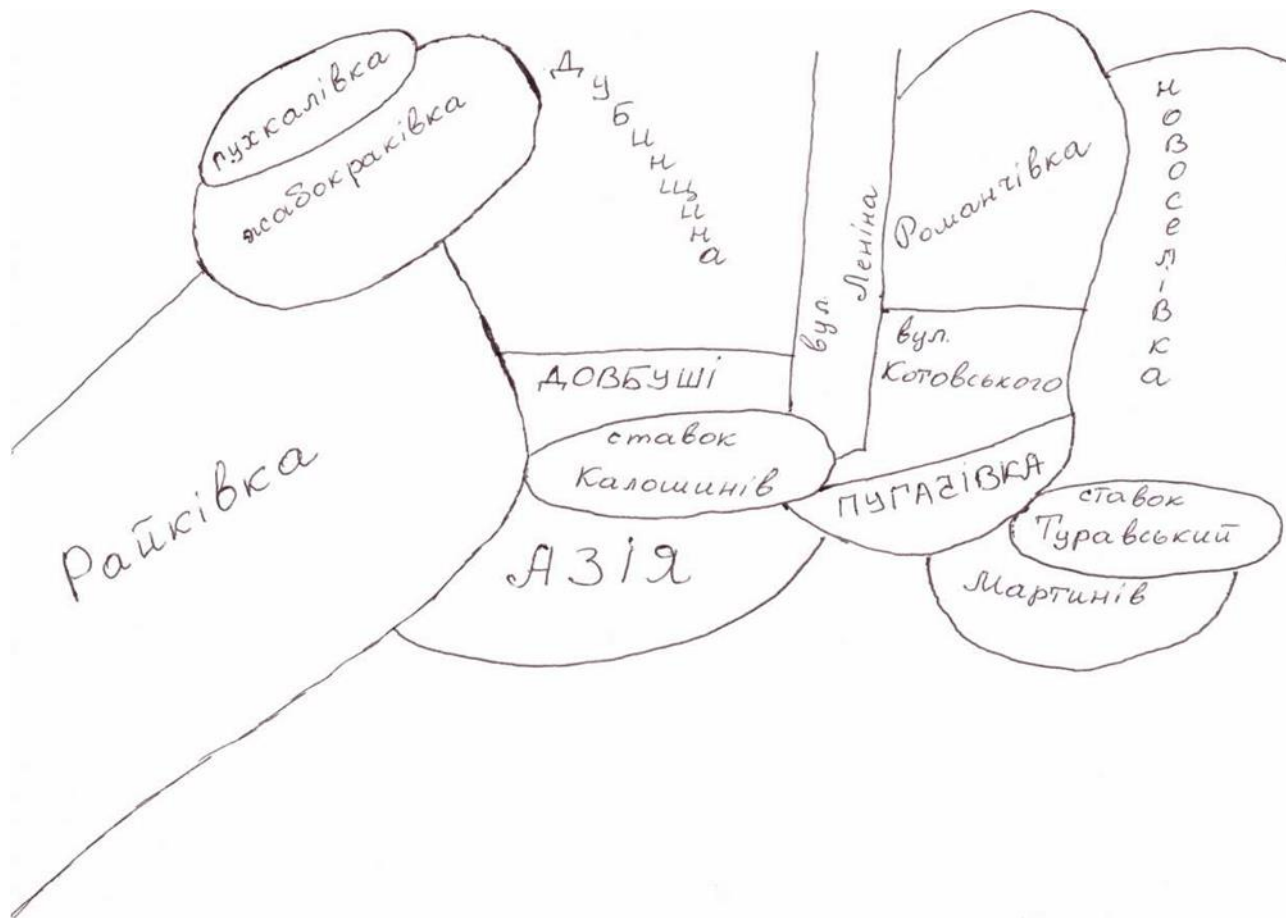
1. Назва населеного пункту, район, область. (За історичними джерелами навести назву населеного пункту, волості, повіту, губернії, до якої належало село до 1917 р.; рік заснування; основні етапи розвитку).

План села Рогова

Ш — школа
Ц — церква
М — магазин
К/к — контора КСПП
С/р — сільська рада

2. Місцева вимова назви села, кутків, вулиць тощо (фіксується транскрипція).

Назви кутків села Молодецьке Маньківського району Черкаської області

3. Наявні старі будівлі: а) церква, монастир, костел, каплиця, синагога тощо; б) школа, медичний заклад, бібліотека, клуб, пошта, музей, адміністративні споруди тощо; в) корчма, броварня, млин, тартак, базар, криниці тощо; г) давні хати та господарські приміщення; д) замки, палаци, панські садиби, підземні ходи, парки; е) вали, рови, окопи. (Вказується рік побудови; події та легенди пов'язані з ними; чи використовуються зараз і як саме, у

якому стані знаходяться; якщо збереглися – наявне фото або малюнок, якщо знесені – зафіксувати коли і ким).

**Церква Святої Великомучениці Параскеви
село Тимошівка Маньківського району Черкаської області**

**Село Леськово Монастирищенського району
Черкаської області**

4. Пам'ятники, стели, придорожні хрести, фігури, пам'ятні камені та дерева тощо (перерахувати, рік встановлення, ким, з якої нагоди, сфотографувати).

**Село Тимошівка
Маньківського
району Черкаської
області**

5. Цвинтарі, могильники, могили (фіксується дата першого поховання, фото

найдавніших поховань, чи діє сьогодні цвинтар, записати легенди та бувальщини пов'язані з ними).

6. Чи є в селі люди, які займалися краєзнавством (записували історичні події, легенди, бувальщини, оповіді про виникнення села, його побут за часів кріпацтва, революції, воєн тощо)?

7. Чи проживають у вашому населеному пункті національні меншини? Як і коли тут оселилися?

8. Що символізують жовтий і блакитний кольори на державному Прапорі України?

9. Що собою являє державний Герб України?

10. Хто автор музики і слів українського державного Гімну?

11. Які існують версії щодо трактування назви нашої держави Україна?

12. Якою мовою говорять у вашому населеному пункті?

13. Що впливає на демографічну ситуацію у вашому населеному пункті?

14. Чи є у вашому населеному пункті підприємства (колгоспи, заводи, кооперативи), де працюють жителі вашого села.

2. АНТРОПОЛОГІЧНІ ВІДОМОСТІ

1. Який середній зріст чоловіків та жінок, які мешкають в населеному пункті; який колір волосся та очей переважає? Які каліцтва зустрічаються? Які прикмети та забобони, що стосуються каліцтва побутують в селі (родинна, весільна обрядовість тощо)?

2. Які народні назви частин тіла побутують? Чи даються прізвиська, що базуються на назвах окремих частин тіла чи каліцтв?

3. Який тембр та гучність голосу переважає; швидкість вимови; чи є заїки, «гундосі» або шепеляві люди? Які дають з того прізвиська?

4. Чи є в селі косоокі, далекозорі, короткозорі, сліпі люди? Чи пов'язують це з життям та поведінкою членів родин таких людей? Чи дають їм прізвиська?

5. Чи є в селі люди з родинними плямами на тілі? Чи пов'язують це з життям та поведінкою членів родин таких людей? Чи дають їм прізвиська? Чи є перестороги для вагітних під час пожежі?

3. ПОСЕЛЕННЯ, САДИБА

**Господарські споруди в садибі Осітнянко К. І.
с. Осітна Христинівського району Черкаської області**

1. Розташування села (фіксується шляхом картографування).
2. Особливості розташування хат (стоять вікнами до вулиці, повернуті глухою стіною до неї, знаходяться в глибині садиби тощо).
3. Розташування дворів, садиб, господарських будівель (обов'язкове схематичне зображення, зазначення назв дворів та садиб або їхніх частин, які дерева, кущі, квіти вирощують).
4. Які дерева і кущі, на погляд народу, не можна висаджувати біля хати? Чому?

5. Як і чим захищають садовину, посіви, пасіки перед холодом і дощем, від птахів, звірів, шкідників?
6. Чим удобрюють та підживлюють ґрунт зараз і раніше?

4. БУДІВНИЦТВО ХАТИ

Хата с. Громи Уманського району Черкаської області

1. Обрання місця під забудову (зафіксувати звичаї обирати місце під хату, як знаходили «добре місце» для хати, як дізнавалися про ту чи іншу місцевість, де не дозволялося будувати житло, чому, які звичаї існують у населеному пункті щодо вибору місця будування).
2. Яких обрядів і прикмет дотримуються під час будівництва та після закінчення (як обирається час, дата, рік, місце, матеріал для будівництва, які заборони існують щодо будівельного матеріалу, чи читаються молитви, замовляння, як запрошували та ставилися до майстрів тощо)?
3. Чи притримувалися рекомендацій щодо розташування хати відносно вулиці, типів забудови господарських споруд, кольору фарбування житла, воріт та паркану?

3. Як відмежовують границі садиби?
4. Які побутують легенди, перекази, пісні, прислів'я, приказки про існуючі в селі будівлі?
5. Чи здійснюються обряди після завершення будівництва та переходу в нове помешкання (як обирається час, дата, рік переїзду, що беруть із собою, яке значення мають взяті з собою речі, чи використовуються обереги, які саме, як задобрюють «духів хати»)?
6. Чим і як оздоблюють стіни хати, господарських будівель?
7. Чим підводять призьбу хати та господарські будівлі?

5. ОПИС ЖИТЛА

Село Ятранівка Уманського району Черкаської області

1. Відомості про хату (вказати дату початку та закінчення будівництва (переробки), прізвище майстра та господаря, замалювати план-схему, сфотографувати).
2. Як відзначали вхідчини до нової хати, які магічні чи ритуальні дії виконували?

3. Чим білили хату, підводили призьбу? Яку глину використовували?
4. Оздоблення стін (замальовки, фото).

**Оздоблення стін у хаті с. Колодисте Уманського району
Черкаської області**

5. Яке опалення (пічне, парове, електричне, газове)? Яка піч та місце її розташування (план-схема, фото)? Що зберігається під піччю? Як вона оздоблена (мащена глиною, розмальована, обкладена кахлями тощо)? Дах з комином чи без?

Піч у хаті с. Косенівки Уманського району Черкаської області

5. Освітлення. Розміщення вікон, які вони (фото, замальовки). Як оздоблені вікна в хаті та знадвору («наличники») (замальовки, фото)?

6. Чи є в хаті сволок? Якщо так, замальовати та сфотографувати, на схемі вказати його розміщення. Зафіксувати з якого дерева він зроблений та чим оздоблений, що підвішувалося до нього (фото, замальовки).

**Сволоок у хаті с. Гереженівки Уманського району
Черкаської області**

7. З якого дерева зроблений піл? На що опирається? Якщо дерев'яний – поздовжній чи поперечний? Що зберігається під полом? Чи існують повір'я, обряди, перекази пов'язані з порогом хати?

8. Які меблі знаходяться у хатніх приміщеннях (фото, замальовки як зовнішнього вигляду загалом так і кожного елемента окремо, місце розташування, розміри, хто виготовив (окремо фіксується інформація про майстра))?

**У хаті жительки села Осітна Уманського району
Черкаської області Розізнаної Г. Й.**

9. Чи є в хаті мисник (вказати місцеву назву, матеріал, форму та спосіб кріплення, оздоблення, місце розташування). Назви та форми вжиткового посуду, його призначення?

**Мисник с. Громи Уманського району
Черкаської області**

11. Чи була в хаті колиска?
Який вигляд вона мала, з чого

виготовлялася, чим оздоблювалася, до чого кріпилася, хто виготовляв (окремо фіксується інформація про майстра)?

Дитяча колиска

11. Чи є в хаті скриня? З чого її виготовляли? Як прикрашали?

**Скриня у хаті жительки Франчук Н. С.
с. Осітна Уманського району Черкаської області**

**У хаті Гребенюк М. О. с. Текуча Уманського району
Черкаської області**

12. Як і де розташовувалися ікони? Як це місце називалося? Чи були в селі чудотворні ікони, які історії пов'язані з ними? Чи є (були) спеціальні полички-божнички? Описати, замальовати та сфотографувати їх форму, оздоблення, спосіб кріплення. Де висіла лампадка?

13. Де і на що вішали рушники для утирання, головні убори, одяг тощо?

14. Що належало до кухонного посуду (перелічити, описати місце розміщення, особливості використання, матеріал, з якого виготовлявся, форма, оздоблення (обов'язково замальовки, фото))?

15. Яким було і де знаходилося знаряддя для печі (коцюба, чапля, рогачі, лопата)?

16. Де і чому стояло відро з водою? Чи було воно накритем (вказати чим і чому)?

17. Де складали хліб?

18. Чи застелявся стіл у будень і в святкові дні? Місцева назва скатерки, особливості оздоблення.

19. Де і якою була постіль дорослих і дітей? Де вона зберігалася?

20. Скільки було рушників у хаті?

21. Чи є (був) килим у хаті? Саморобний чи фабричний (якщо саморобний фіксується ким і коли виготовлений, який використовувався матеріал, фарби, окремо записується інформація про майстра). Де висів килим?

22. Чи є малюнки та різьблення на стінах, дверях, сволоку? Чи є картини, паперові прикраси, де саме? Як виготовлялися прикраси?

23. Як прикрашали хату на Великдень, Трійцю, Різдво, весілля?

24. Чи є у хаті сіни? Чи є в сінях полиці? (описати їх форму, місце розташування, призначення). Чи є в сінях жердаки? (описати місце розташування, призначення). (Замальовки і фото додаються).

25. Чи є в хаті комора? Її призначення (описати місце розташування, призначення). (Замальовки і фото додаються)).

26. Чи є в хаті поміст для спання влітку. Назва, форма, місце (описати місце розташування, призначення). (Замальовки і фото додаються)).

27. Чи є в хаті жорна, ступа, коромисло, решето, ночви, кошики, серп, сокира, різак тощо? Де стоять, як використовуються (описати місце розташування, призначення). (Замальовки і фото додаються)).

28. Який посуд для годівлі худоби використовується, де стоїть (описати місце розташування, призначення). (Замальовки і фото додаються))?

29. У чому зберігається одяг, тканина?

30. Чи є в хаті скриня (описати місце розташування, призначення). (Замальовки і фото додаються))?

31. Як і де зберігаються продукти (м'ясо, сало, масло, сир тощо)?

32. Що ви знаєте про використання віника у чаклунській магії?

6. ГОСПОДАРСЬКО-ВИРОБНИЧІ БУДІВЛІ

**Господарські споруди с. Свинарка Уманського району
Черкаської області**

1. Які були господарські будівлі у вашому дворі?
2. Для чого використовувались комора, клуня, хлів, стайня, куча, курник, шопа, повітка, сарай возовня, під накат?
3. Коли були побудовані? (Замалювати та сфотографувати їх).
4. Який матеріал використовувався?
5. Яка конструкція стін (зрубні, плетені з ліски, каркасно-дильовані, з ракушняка, глиняних вальків, цегляні тощо)?
6. Форма та розміри будівлі (ширина, довжина і висота стін). (Замальовки і фото додаються).
7. Дах будівель, його форма і конструкція, чим накривали хату (Замальовки і фото додаються).

8. Господарські будівлі (стайні (чи є жолоби, драбини, припони для худоби, куди викидається гній тощо), курник, голубник, буда для собаки тощо) (описати місце розташування). (Замальовки і фото додаються)).

9. Чи є в селі пасіка? Які повір'я, пов'язані з пасікою побутують?

10. Криниця. Як її копають? Вірування і оповідання про людей, які вміли визначити місце, де є вода. Способи копання, цямрування криниці, видобування води. Повір'я та оповідання про криниці, цілющі джерела та їх чудодійну силу (описати місце розташування). (Замальовки і фото додаються)).

**Криниця Хрещата
с. Ладижинка
Уманського району
Черкаської області**

11. Яка огорожа господарства? Встановити від старожилів назви різних видів огорож. Сфотографувати огорожі та ворота, їх декоративне оздоблення. Дізнатися прізвище майстра, який їх виготовляв.

Оздоблення воріт в с. Ропотусі Уманського району Черкаської області

12. Які господарсько-виробничі будівлі і механізми були в селі, кому вони належали (водяні і вітряні млини, сукновальні, кузні, лісопильні (тартаки), олійні)?

13. Зробити фото або малюнки, а також короткий опис процесів перемелювання зерна, витискання олії.

14. Чи є у вашому населеному пункті церква? Коли, ким, за чий кошти збудована? З якого матеріалу побудована?

15. Чи були на вашій території водяні млини?

16. Чи були на вашій території вітряки?

7. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ ГОСПОДАРСТВА І ЗАНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯ

**В гостях у гончара
О. Г. Червонюка
с. Громи
Уманського р-ну
Черкаської області**

1. Які традиційні види господарської діяльності

побутують у населеному пункті?

2. Які системи землеробства побутують у населеному пункті?

3. Які роботи традиційно виконують чоловіки, жінки, діти?

4. Якими знаряддями праці користуються під час виконання різних видів господарських робіт? (фото).

**Літні польові роботи у с. Танське Уманського району
Черкаської області**

5. Чи займаються жителі населеного пункту полюванням? Які перекази і бувальщини мисливців побутують?
6. Які способи полювання відомі у вашій місцевості?
7. На якого звіра ходили полювати зазвичай у вашій місцевості?
8. Як використовували продукти полювання (шкура, хутро, м'ясо, сало, жир, роги та ін.)?
9. Якими традиційними знаряддями мисливського промислу послугується населення?
10. Чи займаються жителі населеного пункту рибальством? Які перекази і бувальщини рибалок побутують?
11. Якими традиційними знаряддями рибного промислу послугується населення?
12. Чи займаються жителі населеного пункту збиральництвом?
13. Які ягоди та гриби збирали у вашій місцевості?
14. Чи займаються жителі населеного пункту бджільництвом?
15. Чи є у вашому населеному пункті своєрідний пасічний календар?
16. Чи використовуються у побуті, народній медицині, обрядах продукти бджільництва?

**Бджоляр з села Антонівки Тальнівського району
Черкаської області**

17. Чи займаються жителі населеного пункту птахівництвом?

18. Якій форми господарської діяльності – тваринництву чи хліборобству – надається перевага?

19. Які способи утримання худоби переважають у вашій місцевості?

20. Хто пасе худобу у вашому населеному пункті?

21. Як, чим годували худобу?

22. Як ставилися до вирощування молодняку? Чим годували як доглядали?

**Вигін худоби на пашу у селі Ятранівка Уманського району
Черкаської області**

23. Як і чим ставили позначки на худобу, птицю тощо?

24. Які звичаї, обряди зимового циклу свят, що стосувалися догляду за тваринами побутують у досліджуваній місцевості?

25. Які звичаї, обряди весняного циклу свят, що стосувалися догляду за тваринами побутують у досліджуваній місцевості?
26. Які звичаї, обряди літнього циклу свят, що стосувалися догляду за тваринами побутують у досліджуваній місцевості?
27. Які звичаї, обряди осіннього циклу свят, що стосувалися догляду за тваринами побутують у досліджуваній місцевості?
28. Чи використовують молитви, заклинання, чари стосовно здоров'я тварин?
29. Що господині роблять для того, щоб корова краще доїлася, щоб кури часто неслися тощо?
30. Чи існують особливі обряди та дії щодо полової функції та родючості тварин?
31. Які традиційні ремесла досі побутують у селі (місті)?
32. Які види допоміжних занять і промислів найбільш характерні для населеного пункту?
33. Які основні види дерев'яних виробів побутують у досліджуваному селі (місті)?
34. Чи виготовляють плетені вироби? З яких матеріалів?
35. Чи є у населеному пункті коваль? (Якщо був то хто і коли, записати техніки художньої обробки металів, сфотографувати вироби).
36. Які домоткані вироби виготовлялися? Які збереглися до сьогодні?
37. Які ткацькі верстати поширені на вашій території?

**Куций Микола Миколайович і Куца Валентина Рехтівна за роботою.
С. Рогова Уманського району Черкаської області**

**Пирожак Марія Євтухівна жителька с. Городниця Уманського
району Черкаської області**

38. Які види сировини використовували для ткацтва?
39. Як обробляли вовну у вашому населеному пункті?
40. Чи займаються у вашому населеному пункті килимарством?
41. З яких матеріалів виготовляли килими? Які орнаменти переважали? Які барвники використовували?
42. Які техніки виготовлення килимів існували у вашому населеному пункті?
43. Чи були у вашій місцевості теслярі, столярі, стельмахи, ложкарі, бондарі?
44. Чи були у Вашому селі майстри, які виготовляли вози та сани?

**Майстер з виготовлення возів Кочубей І. А. с. Рогова
Уманського району Черкаської області**

45. Чи були майстри, які виготовляли музичні інструменти?
Які?
46. Як декорувалися меблі, сволок, посуд?
47. Чи є майстри-писанкарі? (фото виробів і майстрів).
48. Чи виготовляють у селі (місті) витинанки? Хто саме?
(фото виробів і майстрів).
49. Чи є майстри-гончарі? Чи були раніше? (фото виробів і майстрів).
50. Яку глину використовують гончарі (червону, червоно-буру, світло-сіру)?
51. Які вироби з глини найпоширеніші у вашій місцевості?

**Глиняні вироби (с. Громи Уманського району
Черкаської області)**

51. Чи займаються у вашому населеному пункті гутництвом?
52. Чи виготовляють дитячі іграшки? Які саме? Хто? (фото виробів і майстрів). Чи є в школі гурток народної дитячої іграшки? (зафіксувати інформацію про керівника, учасників, сфотографувати їх вироби)
53. Чи є в населеному пункті майстри вишивки?
54. Який основний колорит вишивок у даному селі (місті): давній чи сучасний?
55. Які орнаменти переважають у вишивці, якою технікою користуються при вишиванні?
56. Чи є у Вашому населеному пункті народні художники?

**Майстер-художник
Кожем'яка Юхим Михайлович
с. Іванівка Уманського району
Черкаської області**

8. ПОБУТ

Одяг

**Сорочки, відтворені студентами-учасниками майстер-класу
«Українська вишивка»**

1. Якими способами, крім одягу, користуються люди, щоб убезпечити себе перед спекою, холодом, мурахами, комарами тощо?
2. Чи побутують в населеному пункті звичаї та перестороги щодо підстригання волосся (для дорослих та дітей), гоління, обстригання нігтів? З чим це пов'язано?
3. Що використовують для того, щоб волосся було гарним та здоровим, щоб позбутися зайвого волосся, щоб відбілити шкіру обличчя, зуби, нігті тощо?
4. Чи дотримується населення моди? Як ставляться до модниць та модників? Чи дають їм прізвиська?

5. Як вбирали покійників? Чи є різниця між одягом неodrуженого парубка (дівчини) та літніх людей? Як їх називали, що клали в труну?
6. З якого матеріалу виготовляли традиційні повсякденні та святкові сорочки?
7. Який крій та декорування сорочок переважав у вашому населеному пункті?
8. Які види верхнього одягу носили у зимово-осінній та весняно-літній сезони у вашій місцевості?
9. У яких обрядодіях використовувався кожух?
10. Який поясний одяг був поширений на вашій території?
11. Яке взуття було поширене на вашій території?
12. В яких обрядах використовували хустку у вашому населеному пункті? Яких пісень співали?
13. В яких обрядах використовували чоботи у вашому населеному пункті? Яких пісень співали?
14. Яких кольорів стрічки одягали дівчата? Що вони означали?

Жіночий одяг

**Жіноча сорочка, відтворена народною майстринею, к.п.н., доцентом
кафедри української літератури, українознавства та методик їх
навчання Мамчур Н. С.**

1. Чи зберігся в населеному пункті традиційний одяг? З яких частин він складався?
2. Чим відрізняється дівоче вбрання від жіночого?
3. Коли став зникати традиційний одяг?
4. Які головні убори та прикраси використовують мешканки села (міста)? Яку вони відіграють роль у повсякденному та святковому житті?
5. Які дівочі зачіски були популярними раніше? Які зараз?
6. Які прикраси для голови використовувалися (вінок, пов'язка, стрічка тощо)?
7. Яким був весільний головний убір?
8. Чим відрізнялися зачіски, головні убори та прикраси у дівчат та заміжніх жінок?
9. Які хустки носять жінки? Описати та сфотографувати способи їх зав'язування?
10. Яке взуття носили жінки різного віку у вашій місцевості?
11. Які прислів'я, приказки про одяг ви знаєте?
12. Які перестороги щодо одягу популярні у вашій місцевості?
13. Чи існували у вашому населеному пункті обереги, які обов'язково носили на одязі (чоловіки, жінки, діти)?

Чоловічий одяг

1. З яких частин складався давній чоловічий костюм вашого села (міста)?
2. Чим відрізняється вбрання парубка від вбрання одруженого чоловіка?
3. Яким було весільне вбрання чоловіка?
4. Які головні убори носили чоловіки взимку та влітку?

Жіноча та чоловіча сорочка

Роботи ст. викладача української літератури, українознавства та методик їх навчання Циганок О. О.

5. Які зачіски носили чоловіки вашого села (міста)? Які назви вони мали? Чи залежить форма зачіски від віку чоловіка?
6. Які прикраси носили чоловіки?
7. Яке взуття носили чоловіки різного віку у вашій місцевості?

Дитячий одяг

1. У що пеленали новонароджену дитину? Місцева назва матеріалу та пелюшок?
2. Чи залежала форма та вид одягу від віку дитини?
3. Які обереги використовували батьки, шиючи дитячий одяг?

Сорочка та крижмо для хлопчика

Сорочка та крижмо для дівчинки

4. Які зачіски носили дівчата та хлопці (у різні вікові періоди життя)?

Сорочка дівчинки, відтворена студентами-учасниками майстер-класу «Українська вишивка»

5. Які прикраси виготовляли діти з рослин та іншого підручного матеріалу?

6. З якого віку дітей залучали до домашньої роботи, якої саме?

7. Які головні убори носили діти різного віку?

8. Яке взуття носили діти різного віку у вашій місцевості?

Народна їжа

1. Який режим харчування (зима, літо, весна, осінь, свята і будні) у населення?

2. Як з огляду на пору дня називався прийом їжі? З кількох страв складався і в якому порядку вживався?

3. Чи кожна особа має свою ложку (миску, чашку), чи на це не зважають?

4. Які страви з борошна, круп, овочів, молока та м'яса готують у Вашій місцевості? Коли їх споживають?

5. Чи є в селі (місті) вегетаріанці? Які страви вони готують?

6. Чи читаються молитви, заклинання, примовки перед вживанням їжі (пиття)?

7. Якими способами допомагають собі у разі переїдання або перепиття?

8. Чи використовують крім української кухні, рецепти інших народів? Чому? Яких саме? Які блюда зазвичай готують?

9. Які страви і скільки готують на Свят-вечір у вашому селі (місті)? Що вони означають? Чи збереглися вірування щодо самої вечері, кількості присутніх за столом та значення «вільного місця»?

10. Чи побутують у селі (місті) традиції приготування куті та ритуальні дії, пов'язані з нею?

11. Чи є різниця у приготуванні «багатої» та «голодної» куті?

12. Чи дотримуєтесь Ви посту? Якщо так, то які страви готуєте?

13. Чи виготовляють у Вашому селі (місті) печиво «жайворонки»? Що воно символізує?

14. Які страви готуються на родини та хрестини? Чи обдаровують у Вас в селі калачами всіх гостей?

15. Які страви готуються на весілля?

16. Якої форми випікають коровай? Які ритуали та пісні супроводжують цей процес? Кому довіряли випікання короваю? Чому? Яка має бути кількість учасників дійства?

17. Які страви готуються на поминальний обід? З чого готують коливо? Коли подають капусту і борщ? Які страви готують на поминальний стіл у піст?

**Поминальні страви
с. Косенівка Уманського району Черкаської області**

**Поминальні страви
с. Косенівка Уманського району Черкаської області**

18. Чи вживають алкогольні напої на поминках? Які?
19. Чи промовляють за чаркою промови, тости (як вони звучать)?
20. Чи дозволено звичаєм на поминках «чокатись» чарками? Якщо ні, то чому?
21. Яка сервіровка столу на поминках? Чи дозволяється користуватися ножами, виделками?
22. Чи ставлять чарку з хлібом «для покійного»? Чому?
23. Чи зберігся у Вашому населеному пункті звичай «носити сніданок покійнику»?
24. Які страви готують на «гробки» – поминальну неділю після Великодня? Які наїдки несуть на кладовище? Що вони символізують?
25. Чи печуть у вашому селі Паски, за якими рецептами? Як до цього готуються, кому дозволено це робити?

Село Ятранівка Уманського району Черкаської області

26. Який спосіб та фарби використовуються під час приготування крашанок?
27. Які страви готують на літнє свято Маковія?
28. Які харчові заборони існують щодо свята Спаса?
29. Які страви готують на свято Спаса?
30. Які страви найчастіше готують у Вашій родині?
31. Які прислів'я та приказки, примовки до чарки, тости, побажання побутують у Вашому населеному пункті?
32. Які страви готують на храмове свято?
33. Чи були заборони щодо вживання та приготування їжі (за виключенням посту)?
34. Які безалкогольні напої готують у Вашому селі (місті)?
35. Які були обмеження, заборони у харчуванні вагітних жінок? Чи дотримуються цих заборон сьогодні?
36. Якими харчовими привілеями користувалися (користуються) вагітні жінки?
37. Чи існують харчові заборони матерям, які годують немовля?
38. Чи відрізняється дитяче харчування від дорослого? Якщо «так», то чим?
39. Чим годували немовлят, якщо не було материнського молока?
40. До якого віку дитину годували грудним молоком?
41. З чого виготовляли замінник соски («квач» з хліба, гарбуза і т.д.)? Чи дають їх сьогодні?
42. З якого віку дитині починали давати прикорм? З чого починали привчати дитину до «справжньої» їжі?
43. Що змінилося в дитячому харчуванні у наші дні?
44. Як організовували заготівлю продуктів на зиму (молочних, рибних, м'ясних, овочевих, а також грибів, ягід)?
45. Як дотримувалися у народі гігієни і санітарії при готуванні їжі та її зберіганні?
46. Який посуд і домашнє начиння використовували під час приготування та зберігання їжі?

47. Чи варять у Вашій місцевості самогон? Які основні етапи та інгредієнти приготування напою? Які види самогонних апаратів відомі Вам?

48. Як у Вашому селі (місті) приймали (приймають) гостей (званих і незваних, на толоці, на свята)?

49. Чи виготовляють настойки (настоянки) на горілці, спиртї? Спосіб виготовлення. На яких ягодах, фруктах, коріннях, квітах, травах? Як називаються? Коли споживають?

50. Чи готують у вашому селі квас? З чого виготовлявся (хліба, борошна, зерна, солода, буряків, березового соку, яблук, груш)?

51. У які дні не рекомендувалося навіть готувати їжу, а слід було все приготувати напередодні? Як називалися такі дні? Чому не можна було брати ножа до рук?

52. Чи є у Вас звичай роздавати хліб чи якісь печені вироби після поминок? Що саме? Коли? Що означають ці дії?

53. Чи роздають хліб або хлібні вироби на родинях, хрестинах? Хто і коли?

54. Чиносять хліб до церкви (на хрещення, на весілля, хрестинах)? З якою метою?

55. Чи пили селяни чай, каву? Чим заміняли чайне листя (м'ятою, звіробоем, гілками вишні, ромашки, шипшини тощо)?

56. Які овочі традиційно заквашували у вашій місцевості?

57. Скільки разів на рік кололи порося у вашій місцевості?

58. Це робив колій, як з ним розраховувались?

59. Як зберігали сало у вашій місцевості?

60. Як зберігали м'ясо у вашій місцевості?

61. Які страви готували з м'яса? Як часто його вживали?

62. Чи готували кров'янку, сальтисон, ковбасу? Які цікаві рецепти ви знаєте?

63. Чи готували холодець у вашій місцевості, які його назви? З якого м'яса чи риби його готували?

64. Чи коптили м'ясо у вашій місцевості? За якою технологією це робили? Які копильні будували?

65. Чи була риба обов'язковою стравою на Храмове свято у вашому населеному пункті?
66. Як в'ялили рибу у вашому населеному пункті, яку?
67. Які страви готували з молока?
68. У чому збивали масло? Як готували сметану, сир?
69. Як готують сухофрукти, де зберігають? Чи варять узвар у повсякденному житті та на свята?
70. Які найулюбленіші рідкі страви готують у вашій місцевості?
71. Які борщі, супи ви готуєте, розкажіть рецепти?
72. З якими начинками готують вареники у вашому населеному пункті?
73. Які каші та способи їх приготування популярні у вашому населеному пункті?
74. Як готують галушки, млинці, з чим подають до столу?
75. Які способи виготовлення оладок відомі у вашому населеному пункті? З чи їх подавали?
76. З чого варили кисілі? На які свята подавали?
77. Чи збирають березовий сік у вашій місцевості? З чого ще робили соки, як їх зберігали?
78. До яких страв додають мед?
79. Кого беруть за кухарку у Вашому населеному пункті? Яка форма оплати?
80. Які прислів'я, приказки, примовки щодо їжі ви знаєте?

Кухарки с. Косенівка Уманського району Черкаської області

9. РОДИННА ОБРЯДОВІСТЬ

1. Чи користуються жінки повагою в сільській громаді? Яке її становище взагалі? Які стосунки та звертання чоловіків до жінок?
2. Якими назвами на означення родичів ви користуєтесь у вашому населеному пункті?
3. Які сім'ї переважають у вашому населеному пункті?
4. Чи бували випадки самовільного одруження молодих пар? Як це каралося?
5. Як укладалися шлюбні угоди?
6. Чи траплялися випадки розірвання шлюбу, з яких причин, чи засуджувалося це громадою?

7. Хто є головою сім'ї зазвичай у вашому населеному пункті?
8. Який соціальний склад сім'ї переважає у вашій місцевості?
9. Який національний склад сім'ї переважає у вашій місцевості?
10. Який чисельний склад сім'ї переважає у вашій місцевості?
11. Який тип авторитету у сім'ї переважає у вашій місцевості?
12. Які основні майнові процедури здійснювались у родинях вашого населеного пункту?
13. Як відбувалося спадкування майна у більшості випадків у вашій місцевості?
14. Які обов'язки, згідно віку, виконують жінки, чоловіки?
15. Чи звертає громада увагу на моральність жінок?
16. Чи можна одружувати близьким родичам, кумам?
17. Яке придане готували батьки хлопцю, дівчині? Що обов'язково мало туди входити(перелічіть)?
18. Як відбувалося знайомство молодих людей? (Вечорниці, вулиці, досвітки, посвітки, похід до церкви, на ярмарок тощо).

**Андріївські вечорниці, відтворені студентами факультету
української філології**

19. Чи були поширені ворожіння і замовляння щодо передбачення майбутньої долі (пари), визначення чи буде щасливим шлюб? На які свята вони відбувалися?

20. Чи вдавалися раніше дівчата й хлопці до приворотного зілля (причарувати, відчарувати, віднадити, забути)?

21. Який вплив мали громади на моральне виховання молоді, розвиток мистецтва гуртового співу й народної хореографії?

22. Чим керувалися при виборі пари? Чи зважали на давнє правило: «Бідний – до бідного, багатий – до багатого»? Вікова різниця? Чи бралась до уваги інша віра, політичні вподобання, стосунки між родинами (селами), дозвіл батьків?

23. Досягнувши якого віку було прийнято виходити заміж (одружуватися)?

24. Чи беруть до увагу старшинство дітей у родині?

25. Які були часові параметри перед весільного етапу?

26. Чи відомий у Вашому населеному пункті звичай «вивідування»?

Як відбувалося сватання? Кого брали за свата? (Описати місце, час, кількість учасників дійства та всі складові частини обряду)? Як називається обряд сватання у Вашій місцевості? Запишіть цікаві діалоги самого дійства сватання.

**Дівчата-сватилки
20-30 ті роки XX століття
с. Легедзине
Тальнівського району
Черкаської області**

27. Якими були атрибути сватання та символічні ознаки згоди або відмови?

**Випікання короваю с. Легедзине
Тальнівського району Черкаської області
З матеріалів експедиції 2011–2012 н. р.**

Весільний коровай, смт Маньківка Черкаської області

Весільний корова, м. Умань Черкаської області

28. Чи укладали усні або письмові угоди щодо розподілу майбутнього майна молодих («договір», «могорич» тощо)?

29. Що розуміли під звичаєм оглядин у Вашому селі (місті)? (Батьки оглядали господарство, демонстрували свою заможність, ближче знайомилися з сім'єю).

30. Які назви мали заручини у Вашій місцевості, як вони відбувалися і чи траплялися на цьому етапі порушення передшлюбної угоди?

31. Чи дотримуються у Вашому селі (місті) порядку передшлюбних дійств (випікання короваю, виплітання вінка, запросини на весілля)?

32. Як відбувалися запросини на весілля? (охарактеризуйте особливості одягу, перелічіть учасників дійства, атрибути тощо). Які словесні формули використовували у процесі запросин до весілля?

33. Опишіть обряд випікання короваю та склад його учасників у вашому селі (місті)?

34. Чи існував звичай обрядового збирання барвінку і виплітання з нього вінків для молодих (окремо в домі молодого і молоді)?

35. Хто і коли робить гільце? З чого його виготовляють? Чим прикрашають? (Зафіксувати пісні, якщо вони виконуються, що супроводжують це обрядодійство).

36. Що Вам відомо про «весільну свічку»? Чи пам'ятають у селі пісні, що супроводжували цей обряд?

37. Як відбувається у Вашій місцевості прощальний молодіжний вечір? (Дівич-вечір).

38. Що було важливішим: вінчання чи весілля?

39. Як відбувався обряд «поїзду молодого»?

40. Чи супроводжувалося виряджання нареченого за дружиною рядом магічних та захисних дій?

41. Як відбувається викуп дівчини?

Весілля, смт. Маньківка Черкаської області

41. Чим, коли і хто обсипає молодих?
42. Чи обмінювалися свати обох сторін подарунками?
43. Коли та чим перев'язували боярів, свах та сватів?
44. Як і хто заводили молодих за стіл?
45. Чи побутують у Вашій місцевості примовляння до подарунків?
46. Як відбувається розподіл короваю?
47. Як відбувається покривання молодої? Хто його проводить? Яких пісень співають?
48. Як проходить другий день весілля? Які обряди виконуються в цей день?
49. Чи відомий у Вашому населеному пункті обряд комори? Якщо «так», то ким він виконується?
50. Який характер та значення має обряд «перезви», «перепую», «циганщини»? Як він називається у Вашій місцевості? Назвіть учасників? Опишіть дійство.
51. Чи спостерігається тенденція до відродження традиційного українського весілля?
52. Які інновації зустрічаємо сьогодні у весільній обрядовості?
53. Хто такі приймаки, як ставляться до них у вашому населеному пункті?
54. Як ставляться до невісток у вашій родині?
55. Які пісні, прислів'я, приказки ви знаєте про приймаків та невісток?
56. Описати обряди, повір'я та перестороги при родинах та хрестинах. Якими способами полегшення пологів користувалися? (Описати детально усі церемонії, повір'я, склад учасників, тексти пісень, особливості виконання).
57. Як називали новонароджених дітей, після року, після першого зуба, до п'яти років?

Хрестини, м. Умань Черкаської області. Фото 2008 рік

Пострижини, м. Умань Черкаської області. Фото 2011 рік

60. Які обряди здійснювалися щодо новонародженого. Обряд хрестин (Описати детально усі церемонії, повір'я, склад учасників, тексти пісень, особливості виконання).

58. Що і на якій підставі віщують новонародженій дитині? Як визначається її доля?

59. Які обряди та ритуали здійснювалися на рік дитини? Як його святкують? Яка роль хрещених батьків? Як відбувається обряд пострижин? (Описати детально усі церемонії, повір'я, склад учасників, тексти пісень, особливості виконання (якщо вони виконуються)).

60. Як обирають кумів? Скільки зазвичай пар? Які перестороги щодо кумівства побутують?

61. Хто і коли «розв'язує» дитячий пуп? На яке свято це відбувається? Яке значення має?

62. Чи існують повір'я про «підміну» дітей?

63. Як пояснюють дітям звідки «вони взялися»?

64. Чим послуговуються батьки при виборі імені дитини?

65. Як відбувалася перше купання дитини? Що клали в купіль? Чи є відмінності дівчачої та хлоп'ячої купелі?

**Перша купіль
немовля,
м. Умань
Черкаської
області
Фото 2010 рік**

66. Як і в чому колихали дитину? Які пісні співали? Хто співав?

Дитячий візочок
с. Сушківка Уманського району Черкаської області
50-ті р. р. XX ст..

67. Які ритуали виконувалися з метою забезпечення спокою дитини і матері? Які обереги клали в дитячу постіль, одягали? Чи побутують повір'я щодо матері і дитини?

68. Що таке «переляк», «зурочення»? Як і хто викачував його дітям?

69. Як чинять з першим випавшим зубчиком дитини? Що примовляють при цьому?

70. Чи були перестороги щодо послідовності росту зубів у дитини?

71. Що робили з першою сорочечкою дитини, з «крижмою»?

72. Ким страхають дітей, щоб слухалися, не йшли куди не слід, гарно себе поводити (бабасм, бабою-ягою тощо)?

73. Які дитячі забави (1–3; 4–6; 7–8; 9–12 років)? Якими іграшками гралися? З чого і хто їх виготовляв?

**Катання на санчатах (район Міщанка)
м. Умань Черкаської області
50-ті р. р. XX ст..**

**Виготовлення ляльки. С. Тальянки Тальнівського району
Черкаської області. Фото 2008 р.**

74. Які забави підлітків?
75. Чи існував в населеному пункті звичай введення хлопців та дівчат у парубочу або дівочу громаду?
76. Чи виховується у молоді повага до старших? Чи вітаються діти на вулиці зі старшими людьми?
77. Які відносини між членами родини?
78. Які ступені посвоячення та їх значення побутують в селі?
79. Чи побутують повір'я, перекази, легенди щодо сили материнських прокльонів та молитов?
80. В якому віці прилучають дитину до церкви?
81. Чи дотримуються породіллі звичаю «виводу» до церкви (після 40 днів). Чи роблять «вивід» і хрещення дитини в один день?
82. Чи збереглися в селі звичаї оголошення дружби та побратимства?
83. Які способи вислову ввічливості і дружби, лайки та прокльонів побутують в населеному пункті?
84. Як ставляться до калік, жебраків, приїжджих, біженців?
85. Які традиції музичного життя побутують?
86. З яких матеріалів виготовляли дитячі музичні інструменти для ігор (сопілка, пищик, барабан тощо)?
87. Які народні танці Ви знаєте? Які виконувалися в селі раніше? Які танці виконуються сьогодні? (Зафіксувати назви та способи виконання). Чи відомі Вам звичаї та обряди, пов'язані з танцями (коли виконувався «Кривий танок», чи водили «Шум», «Подоряночку», «Просо» тощо).
88. Чи виготовлялися костюми та атрибути для зимових обрядових дійств («Коза», «Маланка», вертеп). Чи водили їх взагалі?
89. Які прикмети, передбачення смерті побутують у населеному пункті (поведінка тварин, стукіт в хаті тощо).
90. Які способи полегшення передсмертної агонії використовуються? (Сповідь, прихід священика, елеопомазання, прикладання хворого на підлогу тощо).

91. Як сповіщали родичів та сусідів про смерть (відкривання воріт і хвіртки, пов'язування рушника на хвіртку тощо)?

92. Як готували хату до поховальної процесії (закривання дзеркал, відкривання вікон тощо)?

93. На що клали покійника, чим застеляли?

94. Хто обмивав небіжчика? Куди виливали «мертву» воду? Чи були якісь прикмети та перестороги щодо цих дій?

95. Як одягали небіжчика? Прибирали труну? Що клали в труну? Чи побутують у Вашому населеному пункті перестороги щодо речей померлого та речей із труни?

96. Які ритуальні та магічні дії проводили в хаті рідні померлого? Чи запрошували спеціально навчених людей, батюшку читати псалтир?

97. Скільки днів та ночей мав би перебувати покійник у хаті? Раніше і тепер?

98. Кого запрошували оплакувати небіжчика? Яка була форма оплати? Чи є у вашому населеному пункті голосільниці?

99. Як обирали місце на цвинтарі? Кого наймали для викопування могили? Які способи розрахунку були?

100. Як у Вашому населеному пункті виносили небіжчика з хати? Які ритуальні дії виконувалися при цьому?

101. Як вибудовувалася церемонія проведів небіжчика на цвинтар? Хто несе домовину, віко від неї, вінки, нагороди, чим перев'язують жінок і чоловіків? Чи кладуть хліб на віко і кому його потім віддають?

102. Як відбувалося прощання з померлим на кладовищі?

103. Які повір'я, прикмети та перестороги існують щодо усіх етапів поховального обряду?

104. Які відомі примовляння на похоронах?

105. Як відбувається поминальний обід? Поминальні трапези на 9-й, 40-й день та рік? Які дні вважалися поминальними впродовж року? Як їх відзначали?

106. Чи відвідували могилу покійника на другий день після поховання? Хто і чому?

107. Як розпочинався обід? Які читалися молитви?
108. Які існують правила щодо зовнішнього вигляду, поведінки близьких та рідних упродовж 9-ти, 40-а днів та року?
109. Як слідкували за могилою, чим прикрашали на проводи?
110. Як тлумачаться сни про покійних та які подальші дії виконуються для спокою живих родичів?
111. Які відомі легенди, перекази, бувальщини щодо поховання відьом, упирів, «нечистих»?
112. Чи є різниця у похованні померлих своєю смертю та самогубців?
113. Які ритуальні дії виконувалися під час засухи на кладовищі? Чи виконувалися вони взагалі?
114. З яких матеріалів прийнято виготовляти хрести, пам'ятники у Вашому населеному пункті?
115. Через який час після поховання прийнято хрест замінювати пам'ятником? Що можна садити на могилі, а що ні?
116. Як очищаються учасники похорону (миють руки тощо)?
117. Хто залишається в хаті після виносу тіла? Чи зачиняють двері, ворота, миють підлогу тощо?
118. Які вірування побутують у Вашій місцевості про душу покійника, її місце перебування тощо?

10. ГРОМАДА І ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ

1. Що на сьогоднішній день розуміють під поняттям «грумада» та «звичаєве право»?
2. Що означає вислів : «багаті села»?
3. Які органи громадського самоуправління побутували раніше та існують сьогодні?
4. Які вимоги висувалися при виборі сільського голови?
5. Які функції виконувала громада села раніше і зараз?
6. Які питання вирішувала громадська рада (сход)? Які функції брала на себе громада?
7. Які види взаємодопомоги побутували у Вашій місцевості?
8. Що робили толокою на селі? Чи зберігся цей звичай сьогодні? Кому допомагали толокою?
9. Яку роль відігравала громада у вирішенні питання опіки над сиротами, допомоги вдовам, калікам, нужденним?
10. Які форми спілкування селян поза родинним колом (звичаї громадського дозвілля)?
11. Які форми дозвілля молоді були у літній період (вулиця, колодка), у зимовий період (вечорниці, досвітки, посвідки)?
12. Чи були в Вашій місцевості спеціальні місця громадського спілкування (базари, ярмарки, крамнички, лавки, корчма тощо)?
13. Які звичаї та ритуали пов'язані з грошми? В які дні можна, коли не можна позичати гроші або якісь речі? Які перестороги щодо цього існують у вашому населеному пункті? Які прислів'я та приказки про гроші та позики ви знаєте?
14. Як ставилися у громаді до крадіжок, убивств, аморальної поведінки? Чи існував звичай громадського осуду?
15. Чи були у Вашій громаді цікаві випадки розподілу землі, майна (сварки за межу)?
16. Як розмежовували земельні наділи, городи, поля між сусідами (хрест, кущі, дерева, рів, каміння тощо)?

17. Де зазвичай обговорювалися важливі для громади питання (корчма, церква, клуб, бібліотека, школа)?
18. Чи прислуховуються до старійшин у Вашій громаді?
19. Чи зневажали молодих дівчат, які народжували поза шлюбом? Як ставилися до дитини («покритка», «принесла в пелені», «байстря»)?
20. Чи впливає репутація батьків на долю дитини?
21. Чи відзначаєте Ви День села? Як саме?
22. Чи побутував у Вашому селі звичай спільної поминальної трапези («гробки»)?
23. Чи побутує у Вашому селі звичай спільного прибирання («суботник», «чистий четвер» тощо)?
24. Які свята народного календаря відзначаються колективно у Вашому селі?
25. Чи є у Вашому населеному пункті народні самодіяльні колективи та музики? Як ставилися до сільських музикантів?
26. Як раніше відбувалися проводи до війська?

11. СВІТОГЛЯД ТА НАРОДНІ ЗНАННЯ

1. Які легенди та перекази про Бога, Трійцю та святих Петра й Павла, Миколу, Івана Хрестителя, Юрія, Іллю, Варвару, Василя, Івана Купала, Параскеву-П'ятницю та інших побутують у Вашому населеному пункті?
2. Що таке «Велесова борідка»? Де і коли її залишають?
3. Які легенди про ангелів Ви знаєте?
4. Що в народі говорять про Ангела-охоронця (Ангела-хранителя)?
5. Які ікони зберігаються у жителів села (міста)?
6. Які ікони є у Вашій хаті? Де вони розміщені? Які легенди з ними пов'язані?
7. Чи побутують у Вашій місцевості оповіді про силу ікон під час пожежі?

8. Чи є у Вашому селі (місті) та його околицях придорожні хрести та хрести на перехрестях?
9. Чи є у Вашому селі (місті) на його околицях святі місця (сліди, криниці, каміння, дерева тощо)? Які легенди з ними пов'язані?
10. Які легенди про чудотворні ікони Ви знаєте?
11. Чи знаєте Ви легенди та оповідання про силу церковного дзвона?
12. Які легенди про свячену воду та її силу Ви знаєте?
13. На які свята обов'язково освячували воду?
14. На яке свято до сходу сонця вся вода в криницях стає свяченою?
15. Що таке «йорданська вода»?
16. Чи є у вашому населеному пункті цікаві уявлення про Долю, Душу, Людину?
17. Як уявляли наші предки Долю людини? Що впливає на долю? Чи можна ворожити на долю, чи можна її змінити, обміняти?
18. Де знаходиться душа людини при житті та після смерті?
19. Як повинна людина дбати про свою душу?
20. Чи можна побачити свою долю, душу? Якщо так, то в які свята?
21. Запишіть пісні, прислів'я та приказки про душу та долю.
22. Що Вам відомо про Долю – душу предків?
23. Що Вам відомо про Долю-двійника людини?
24. Що Вам відомо про Долю-ангела?
25. Які повір'я пов'язані з тваринами, птахами, рослинами побутують у Вашій місцевості?
26. Чи надають великого значення сновидінням?
27. Як тлумачаться «сни на добро»?
28. Як тлумачаться «сни-попередження»?
29. Як ставилися люди до Землі, як її називали (свята, Матір сира земля, добра, ласкава, щедра тощо)?
30. Записати пісні, прислів'я, приказки, легенди, оповіді про землю.

31. Чому закопували лушпиння крашанок у землю?
32. Чому закопують решти обіду на городі, полі?
33. Що означає вираз «пуп землі»?
34. Після якого свята можна розпочинати роботи на полі, городі? Чому?
35. Які звичаї пов'язані зі святом Святого Юрія? Яку городину обов'язково садять в цей день?
36. Що Вам відомо про «клятву землею» («землю їсти», «щоб у землю провалився»)? Що означає вислів «посипати голову попелом»?
37. Яку силу має земля з кладовища? Де вона використовується, ким?
38. Після якого свята необхідно припиняти городні роботи? Чому? Що буде у випадку порушення заборони?
39. Як люди ставилися до води? Як її називали?
40. Які легенди про «живу» та «мертву» воду Ви знаєте?
41. Яка вода вважається лікувальною? Як її збирають? Що примовлять?
42. Чому не можна плювати в криницю?
43. Розкажіть про «чистий четвер»? Як прибирали оселю? Як люди очищували себе в цей день?
44. Розкажіть детально про обряд очищення водою від негативної енергії оселі та людини?
45. Куди виливали воду після першої купелі дитини, після обряду «зливки», омивання мерця?
46. Що таке свічка «гровиця»?
47. Чому не можна плювати на вогонь?
48. Що таке «живий вогонь»? З яким святом він пов'язаний?
49. Що ви знаєте про «ходячі» («блудні») вогні?
50. В яких обрядах використовували вогонь, свічку?
51. Розкажіть детально про обряд очищення вогнем від негативної енергії оселі та людини?
52. Хто розпалював вогонь на Коляду (чоловік чи жінка)? Чи супроводжувалося це якимось ритуалом?

53. Чи обкурювали зіллям худобу? Коли це відбувалося?
54. Де і коли розкладали великі вогні? Які повір'я з ними пов'язували?
55. Чи були (є) в селі люди, які викликали дощ, посуху, займалися лікуванням, насилали «вроки» тощо?
56. Чи розпалюють у Вашому населеному пункті купальське вогнище? Які повір'я, легенди та бувальщини з ним пов'язані?
57. Що означало вогнище в печі?
58. Чому біля печі не можна було лаятися, сваритися?
59. Чому не можна обзивати піч?
60. Які легенди про сонце та «небесний вогонь» Вам відомі?
61. Які легенди про землю, небо, сонце, місяць, вітер, хмари Ви знаєте? Які Ви чули в дитинстві?
62. Як уявлялася форма Землі, на чому трималася?
63. Де знаходиться центр світу? (Єрусалим, Київ)
64. З чим асоціюється і де знаходиться кінець землі?
65. Що означає вираз «бути на сьомому небі»?
66. Де знаходиться Рай та Пекло? Які легенди Ви знаєте? Де перебувають душі праведників та грішників?
67. Запишіть легенди, перекази, прислів'я, приказки, пісні, колядки та щедрівки про Землю, Небо, Сонце, Місяць, Зірки тощо?
68. Що таке Вирій? Яка пташка відкриває його?
69. З чим ототожнюють Сонце?
70. Чи знаєте Ви легенди про зв'язок Зірок, Місяця, Сонця, Неба з долею людини?
71. Що означав символ сонця, місяця, зорі?
72. Чи зважають люди на місячний календар? Як впливає повний місяць на поведінку людей, тварин та рослин?
73. Що таке «молодик»? Які ритуали, дієства з ним пов'язані?
74. Які перестороги Вам відомі щодо місяця? Що можна, а чого не можна робити на молодий або повний місяць?

75. Чи є у Вашому населеному пункті «лунатики» («сновиди»)? Які повір'я та бувальщини, пов'язані з такими людьми Вам відомі?

76. Як пояснюють таке явище природи, як «вихор»? Які перестороги з ним пов'язані?

77. Чи боялися люди перехрестя двох доріг? Чому не можна ходити через центр перехрестя? Які магічні дії проводяться на перехресті? Які замовляння тут промовляють? Чому воно вважається небезпечним?

78. Які перекази, легенди, бувальщини пов'язані із чорним котом? Хто міг перетворюватися на чорну кішку, ката? Чи можуть вони лікувати людей?

79. Як називають у Вашому населеному пункті «той» світ?

80. Хто такі русалки? Яку шкоду вони могли принести людям?

81. Чи є в селі місця, пов'язані з русалками?

82. Запишіть легенди і бувальщини про русалок.

83. Як виглядали русалки? Хто і коли міг їх побачити?

84. Хто міг перетворитись на русалку?

85. Хто такий водяник? Де він живе? Хто і коли міг його побачити?

86. Запишіть легенди і бувальщини про водяника.

87. Чи побутують у Вашій місцевості легенди про лісовика? Хто і коли міг його побачити? Що лісовик любить?

88. Чи знаєте Ви легенди про те, як лісовик допоміг людям?

89. Хто такі вовкулаки? Хто, як і за яку провину перетворював людей на вовків? Як можна було знову повернути собі людську подобу?

90. Що означає вираз «блуд напав»? Хто такий блуд? Як можна позбавитися його чарів?

91. Хто такий упир? Хто і за яку провину ставав упирем? Чи можна було вберегтися від цього?

92. Хто такі «зlidні»? Як можна позбутися їх? Які перестороги ви знаєте стосовно зlidнів?

93. Хто такі навки (мавки)? Де вони живуть? Чи можуть вони нашкодити людям? Які повір'я існують про них?

94. Хто такий одмінок? За якими ознаками можна відрізнити одмінка від звичайної дитини? Який захист дітей застосовувався?

95. Хто такий зносок? Для чого його виношували? Які були наслідки?

96. Хто ставав відьмою (відьмаком) (навчені та вроджені відьми)? Чи є в селі такі люди?

97. У яких випадках до них звертаються по допомогу? Які наслідки спілкування людей з відьмаками? Як до цього відноситься церква?

98. Які легенди побутують в селі стосовно смерті відьми або відьмака?

99. Хто такий домовик? Де він мешкає? Як його задобрюють? Як можна побачити домовика? Чи переходить він у нову оселю і як? Як іще називали домовика?

100. Хто такий дід («дідух»)? Які обряди та ритуали здійснювали з «дідом» («дідухом»)?

101. Як уявляють в народі нечистого (лукавого, чорта, біса, дідька тощо)? Які легенди, повір'я та бувальщини побутують про нього? Яким чином людина могла захистити себе?

102. Що говорять в народі про угоди, які людина з ним заключає? До чого це призводить?

103. Як рятуються від злих духів? Які обереги використовують в оселі та на людському тілі?

104. Що ви знаєте про «мітку» лукавого?

105. Ваше ставлення до чаклунства і ворожіння?

106. Які знаки-обереги використовують в повсякденному житті? Що вони символізують?

107. Яких птахів українці здавна вважали птахами-оберегами і чому? Чи існують у Вашій місцевості оповіді про них?

108. Які рослини-обереги Ви знаєте? Як їх використовують? Як і коли збирають? Які легенди і повір'я з ними пов'язані?

109. Який оберіг українці вважають найсильнішим?

110. Якими оберегами користуєтеся Ви?
111. Чи є у Вашому населеному пункті люди, які знають замовляння та вміють їх використовувати (лікувати людей)?
112. Як у громаді ставляться до таких людей?
113. Які молитви Ви знаєте?
114. Які заповіді Божі Ви знаєте?
115. Що Ви знаєте про силу молитви?
116. Які молитви Ви використовуєте у буденному житті?
117. Як Ви ставитеся до людей іншого віросповідання?
118. Як наші предки визначали час вдень і вночі, коли ще не було годинників? Чи користуєтеся Ви цим методом?
119. За якими природними ознаками наші предки могли точно визначити сторону світу (у морі, степу, лісі)?
120. Які рослини допомагали нашим предкам точно визначити час доби?
121. Як уявляли українці зоряне небо?
122. Які сузір'я розрізняли? Якими назвами користувалися? (Великий віз, Малий віз, Стожар).
123. Чи користувалися розташуваннями зірок, місяця, сонця при орієнтуванні, пошуку дороги? (Чумацький шлях).
124. Як ставилися люди до падіння комет, зірок, сонячного або місячного затемнення, землетрусів тощо? З чим пов'язували та як пояснювали?
125. Пригадайте прислів'я, приказки, що стосуються народного календаря.
126. Які існували народні міри довжини і площі? Яким способом вимірювали багатокутні площі?
127. Якими мірами довжини, величини поля користувалися у вашій місцевості?
128. Якими одиницями користувалися при вимірюванні сипких речовин? (пуд, кварта тощо).
129. За якими прикметами наші предки визначали погоду на наступний день, тиждень, місяць, рік?

130. Які передбачення погоди пов'язані із зовнішнім виглядом небесних світил?

131. Чи існує зв'язок між поведінкою тварин, птахів та рослин із змінами погоди?

132. Які прикмети щодо завбачення погоди, врожаю на сьогодні є популярними у Вашій місцевості?

133. Чи є у Вашій місцевості люди, які лікують хворих?

134. Плоди яких дерев чи кущів, трави та ягоди вважаються цілющими? Як саме їх використовують? Чи має значення час їх збирання?

135. Які народні повір'я про цілющу силу трав пов'язані зі святом Симона Зілота (23 травня) та в ніч на Івана Купала (з 6 на 7 липня)?

136. Назвіть ліки мінерального та тваринного походження.

137. Що Ви знаєте про нетрадиційні народні методи лікування окремих захворювань?

138. Які народні косметичні засоби догляду за шкірою Ви знаєте?

139. Якими масками для обличчя користувалися наші предки? З чого їх виготовляли?

140. Які найпопулярніші народні засоби догляду за волоссям?

141. Які природні барвники для підфарбовування волосся використовували наші предки?

142. Як лікували та доглядали за зубами?

143. Як лікували тварин? Чи поєднувалися раціональні способи з магічними при лікуванні худоби?

144. Чи користувалися заговляннями, «примівками» при лікуванні епілепсії, ревматизму, шлункових захворювань, наривів, «рожі».

12. КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ

Обрядовість зимового циклу

1. Чи ворожать на Катерини дівчата Вашого села (міста)? Чи ворожили Ви? Як саме? Які повір'я, легенди, оповідки, бувальщини щодо цього дня Ви знаєте?
2. Як Ви святкували день Андрія Первозванного? Чи проводили вечорниці? Як? Чи кусали Калиту? Чи ворожать дівчата в цей день? Як?
3. Що Ви знаєте про день пророка Наума? Чи знаєте, що відбувалося в цей день раніше?
4. Чи знаєте Ви про заборони щодо жіночої роботи в день Варвари? Які?
5. Як у Вашій місцевості святкують Миколи зараз? Як це відбувалося раніше? Чи дарують подарунки? Хто і кому? Які легенди про святого Миколая Ви знаєте?
6. Коли починався Новий рік за язичницькою релігією?
7. Коли святкують свято Різдва Христового? Чому цей день називають «багатою кутею»?
8. Які ритуальні дійства Свят-Вечора проводяться у Вашій родині (приготування куті, занесення Дідуха тощо)?
9. Які легенди та повір'я пов'язані зі святом Різдва Христового Ви знаєте?
10. Чи ходите Ви до церкви у ці дні?
11. Коли у Вашій місцевості починали відвідувати родичів (у Свят-Вечір, на наступний день тощо)?
12. Чиносять у Вашому селі (місті) вечерю? Хто і до кого? Що несуть? Як вітаються?
13. Які заборони щодо Свят-Вечора збереглися у Вашому населеному пункті?
14. Чому до обіду 7 січня дівчатам та жінкам не можна відвідувати оселі сусідів, «ходити по хатах»? Які вірування з цим пов'язані?
15. Які дійства відбуваються 7 січня? Чи водять у цей день «Козу» у Вашому селі (місті)?

16. Які колядки та щедрівки Ви знаєте? Які співали у Вашому дитинстві?

17. Чи зберігся звичай «Вертепу»? Якщо «так», то які маски (персонажі) беруть у ньому участь? Які костюми, ким виготовляються? Чи брали Ви участь у Вертепі?

Дідух

Вертеп, відтворений студентами факультету української філології, членами фольклорного наукового товариства імені Хр. Ящуржинського (Керівник – кандидат педагогічних наук, професор Сивачук Н. П.)

18. Як називали вечір під Новий рік (13 січня) у Вашій місцевості? Опишіть обряд маланкування (якщо він був або зберігся). Чи знаєте Ви пісні, що супроводжували цей обряд?

19. Хто ходив маланкувати? Кому належала провідна роль? Які маски (персонажі) брали участь у дійстві? Чи водили у Вашій місцевості в цей день «Козу»? Чи існували дівочі та парубочі «Маланки»?

**Народна драма «Маланка», відтворена студентами
факультету української філології**

20. Як відзначали свято Василя?
21. Коли і хто починав посівати? Які обряди збереглися у Вашому селі (місті) щодо першого посівальника? Які заборони існували щодо цього дня? Чи знаєте Ви посівальник пісень? Наспівайте.
22. Чим прийнято дякувати колядникам, щедрівникам, посівальникам?
23. Як у Вашій місцевості святкували Водохреща?
24. Чи ходили до водойм?
25. Чи ворожили дівчата біля водойм?
26. Хто і як прорубував ополонку у річці для освячення води?
27. Що визнаєте про магичні і цілющі властивості йорданської води?

28. Чи відзначали завершення зимового циклу свят? Коли? (День Петра Вериги). За допомогою яких повір'їв і прикмет визначали настання весни?

Обрядовість весняного циклу

1. Які легенди та повір'я Ви знаєте щодо Стрітення? Як відзначали цей день? Чи святили воду? Чи кропили нею худобу, пасіку тощо?

2. Як використовували стрітенську воду в народній медицині?

3. Які повір'я Ви знаєте щодо свята Обретіння, Віднайдення голови Івана Хрестителя (9 березня)?

4. Які птахи прилітали в ці дні? Чи визначали врожай за їх прильотом?

5. Коли (за народним календарем) починалася весна? (14 березня, день преподобної мучениці Євдокії (Явдохи)).

6. Чи передбачали в цей день майбутній достаток? Чи працювали в цей день?

7. Які легенди відомі про свято Сорок святих, про день Весняного рівнодення? Що і скільки печуть цього дня?

Печиво «Жайворонки»

8. Чи є у Вашому селі (місті) бджолярі? Чи святкують день Теплого Олексі? Які легенди Ви знаєте? Чи випускають у цей день бджіл? Якщо «ні», то коли? З яким святом, прикметою це пов'язано?

9. Що Ви знаєте про одне з найбільших релігійних свят – Благовіщення? Які релігійні заборони існують у цей день? Які Ви знаєте обрядодії, пов'язані з Благовіщенням?

10. Які прикмети, пов'язані з цим святом Ви знаєте?

11. Яку силу має Благовіщенська проскурка?

12. Чи виконують в цей день якісь танці? (Кривий танець).

13. Кого в народі вважають Благовісником? Які легенди про нього Ви знаєте?

14. Чи зберігся у Вашій місцевості звичай «топтати ряст»? Які замовляння промовляють в цей день?

15. Що сіють в це свято?

16. Що промовляють, коли побачать ластівку в цей день?

17. Як у Вашій місцевості святкують Масляну? Які страви готують? Які дійства відбуваються?

18. Чи зберігся у Вашому селі (місті) обряд «колодки»? Як він відбувається?

19. Що означає кожен день тижня Масляної?

20. Які гостини влаштовували на Сиропустному тижні?

21. Які прикмети, пов'язані з Сиропустним тижнем Ви знаєте?

22. Що Ви знаєте про Прощену неділю? Як просять пробачення у родичів та знайомих?

23. Скільки тижнів триває Великий піст? Як називається кожен тиждень? Чому?

24. Чому перший день посту носив назву «Жилавий понеділок»?

25. Чому неділю перед Великоднем називають Вербною? Звідки пішов звичай святити гілочки верби? Які вірування пов'язані з вербою Ви знаєте?

26. Які обрядові дії зі свяченою вербою Ви знаєте? Які лікувальні і магічні властивості приписують свяченій вербі?
27. Які примовки, пов'язані зі свяченою вербою Ви знаєте?
28. Що означає магічна дія биття вербою? Чи є такий звичай у Вашій родині?
29. Як у Вашій місцевості називається останній тиждень перед Великоднем (Страсний, Білий тощо)?
30. Розкажіть, що робили і що категорично заборонялося роботи в кожний день цього тижня?
31. Що таке «страсна свічка»? Що робили вогнем «страсної свічки» в хаті, на подвір'ї, в господарських спорудах?
32. Які повір'я пов'язували зі «страсною свічкою»?
33. Чи побутують у Вашій місцевості поняття «золоті паски», «білі паски», «чорні паски»? Якщо «так», що вони означають і кому призначалися?
34. Що означає термін «страсна п'ятниця»? Які перестороги існують щодо цього дня?
35. Коли виготовляють крашанки, писанки у Вашій місцевості? Хто це робить? Чим? Які фарби використовують?
36. Що таке писанка? Що вона символізує? Чи Ви знаєте про орнаменти на писанках?

Майстер-клас «Українська писанка»

Науково-дослідна лабораторія «Етнологія Черкаського краю», 2015 рік

37. Якими ритуальними словесними формулами вітаються в цей день?

38. Як починалося Великоднє снідання? Як воно називалося? Які страви до нього входили? Що перше слід з'їсти за Великоднім сніданком?

39. Чи побутує у Вашій місцевості звичай «Христосуватись писанками і крашанками»?

40. Де відбувались традиційні молодіжні розваги на Великдень? В які ігри грали парубки і дівчата, які танці танцювали?

41. Чи існує звичай вмиватися водою, в якій мили червоні крашанки? Хто його здійснює? З якою метою?

42. Як годували худобу в ці дні?

43. Чи був звичай оновлювати одяг в це свято?

44. Які ритуальні дії бджолярів у цей день Ви знаєте?

45. Як називається другий день Великодня? Як веселилася молодь в цей день?

46. Чому присвячувався третій день Великодня? Чи носили в цей день молоді матері подарунки бабі-повитусі?

47. Як називають у Вашій місцевості поминальну неділю після Великодня? Які повір'я, легенди, бувальщини про цей день Ви знаєте?

48. Чи існує у Вашому селі (місті) повір'я про те, що на Великдень «сонце грає»?

49. Як проходять поминальні дні у Вашій місцевості?

«Проводи»

**Поминальний обід в с. Сушківка Уманського району Черкаської області
поч. 60-х років XX ст..**

50. Чи прийнято у Вашій місцевості доглядати за могилами, що не мають опікунів?

51. Що ви знаєте про «Мертвецький Великдень»?

52. Як у Вашій місцевості відзначають день Юрія? Які прикмети, повір'я Ви знаєте?

53. Чи збирали росу в цей день, які хвороби вона лікувала?

54. Які веснянки ви знаєте?

55. Які молитви читають, коли перший раз виганяють худобу на пашу?

56. Чи побутують у вашій місцевості обряди закликання дощу? Хто їх виконує? Коли? Які повір'я, легенди, бувальщини про це Ви знаєте?

57. Що Ви знаєте про свято Святого Єремія (14 травня)? Чи збирають в цей день лікарські трави? Які? Хто? В яку пору дня? Що промовляють при цьому?

58. Чи знаєте Ви прислів'я, приказки про день Бориса і Гліба (15 травня)?

59. Хто в народі вважається покровителькою городництва? Що в цей день висаджували? (18 травня Ірини Розсадниці).

60. Що Ви чули про Рахманський Великдень і чи святкують його у вашій місцевості?

61. Хто в народі вважається покровителем городництва, баштанних культур? Що в цей день висаджували? (21 травня Івана Довгого).

62. Які примовки, прислів'я, приказки Ви знаєте про день Святого Миколи Чудотворця (весняного)? Чи прийнято в цей день робити спільні «заздравні» обіди?

63. Покровителем кого вважають Миколу Чудотворця? Які легенди про нього Ви знаєте?

64. Чи проводять в цей день певні обрядові дії біля криниць?

65. Чому 23 травня в народі називають «Симонове зело»?

66. Чи збирають в цей день лікарські трави? Які? Хто? В яку пору дня? Що промовляють при цьому?

67. Чи проводять якісь обряди з худобою?

68. Чи проводять в цей день обряди та ритуали, спрямовані на забезпечення людей здоров'ям? Які саме?

Обрядовість літнього циклу

1. Яке свято припадає на 40-й день після Великодня? Які існують легенди щодо цього дня?
2. Чи пекли в цей день «драбинки»? Що символізувало це печиво?
3. Коли відзначали Зелену неділю (Трійцю)? Як готувалися до свята?
4. Чим «маїли» хату, двір, господарські будівлі? Які рослини брали для клечання? Як використовували клечання після свята?
5. Чи побутував у вашій місцевості обряд водіння Куста, Тополі? Як прибирали дівчину, яких пісень співали?
6. Чи освячували кринички та поля в цей день?
7. Якими магічними засобами і обрядами застерігалися від русалок?
8. Які звичаї і обряди приурочувались до троїцького четверга (русалчин Великдень)? Кого дозволено поминати в ці дні?
9. Чи збиралися на гуляння («замочування дійниці») у перший день Петрівки жінки та дівчата у вашій місцевості? Як проходило це дійство, яких пісень співали?
10. Чи дотримуються петрівчаного посту жителі вашого населеного пункту?
11. Чи починається 22 червня (день Святого Кирила) косовиця у вашій місцевості? Як за звичаєм це відбувалося?
12. Чи збирали лікарські трави 6 липня (Горпини Купальної) у вашій місцевості? Чи використовували їх для привороту кохання?
13. Які трави належать до приворотних (липник, дивосил, любисток)?
14. Коли святкують свято Івана Купала у вашому населеному пункті? Які його основні атрибути? Які легенди і повір'я з ним пов'язані?
15. Як ставиться християнська церква до свята Івана Купала?

**Купальське вогнище (с. Бачкурине Монастирищенського району
Черкаської області), 2004 рік**

16. Чи прикрашали дерево напередодні Івана Купала? Чим прикрашалось: квітами, цукерками тощо? Як називалось таке дерево або гілка (купала, купальниця, вільце, гільце тощо)? Що робили з цим деревом: водили навколо нього хороводи, носили його селом, носили навколо багаття, кидали у вогонь, кидали у воду, розривали на частини тощо?

Купальське деревце (с. Бачкурине Монастирищенського району Черкаської області), 2004 рік

17. Яке з дерев найчастіше брали для Купала?

18. Чи плели дівчата вінки? Що з ними робили: кидали у воду, у вогонь, ворожили про шлюб і долю? З яких рослин найчастіше плели вінки? Як ворожили за допомогою вінків?

Купальський вінок

19. Чи була заборона в цю ніч купатися? Чому?
20. Чи влаштовувала молодь безчинства на Купала? Які саме?
21. Чи збирали цілющі трави у купальську ніч?
22. Як трактували стрибки через вогонь? Що можна було передбачити?
23. Які купальські пісні співали у вашому населеному пункті? Які мотиви були домінуючими?
24. Що слугувало оберегом від відьми в ці дні?
25. Як святкують свято Петра й Павла (12 липня)? Як розговляються після Петрівчаного посту? Що промовляють, розговляючись?
26. Чи печуть жінки коржі з сиром «мандрики» у вашій місцевості? Запишіть рецепти «мандриків».
27. Чи влаштовує молодь ритуальні ігри – гойдання на гойдалках?
28. Які Петрівчані пісні ви знаєте?
29. Яким був обряд обжинків? Чи залишали «бороду» на полі? Як вона називалася? Чи робили обжинковий вінок?

**Обряд
обжинків в
с. Сушківка
Уманського
району
Черкаської
області
поч. 50-х років
XX ст.
30. Які
обжинкові
пісні співали**

у Вашому населеному пункті?

31. Чи відзначають обжинки особливо урочисто сьогодні? Хто і як їх організовує?
32. Як передбачали погоду 1 серпня на свято Мокрини?
33. Чи знаєте ви легенди та перекази про Пророка Іллю (2 серпня)? Чому заборонялося купатися в цей день?
34. Які прислів'я та приказки ви знаєте про цей день?
35. Як відзначають свято Марії Магдалини (4 серпня) у вашому населеному пункті?
36. Як відзначають свято Пантелеймона (Паликопа) 9 серпня у вашій місцевості?
37. Як відзначають свято Маковія (14 серпня)? Які легенди та перекази ви знаєте про це свято?

Маковійська квітка

38. Чи святили квіти та зілля в церкві? Як виготовляли букет, з яких рослин?
39. Як називали свячений мак («відюк»)? Як його використовували? Які повір'я та замовляння ви знаєте?

40. Чи пекли обрядову страву – коржі з маком у вашій місцевості?
41. Як відзначають свято Спаса (19 серпня)?
42. Чи несли до церкви святити яблука, груші, мед, віск?
43. Чи дотримувалися звичаю не їсти яблук до Спаса? Кому найсуворіше це заборонялося?
44. Які обрядові обов'язкові страви готували в цей день?
45. Чи вважали Спаса – поминальним днем у вашому населеному пункті?
46. Чи замовляли городину, зокрема капусту в цей день? Які замовляння проказували?
47. Які прислів'я та приказки про свято Спаса ви знаєте?

Кошик на Спаса

48. Як відзначають Першу Пречисту (28 серпня) у вашому населеному пункті?
49. Чи одягали в цей день чистий одяг? Навіщо?
50. Чи відомі вам перекази про сон Божої Матері?
51. На що сподівалися дівчата у цей день? Які прислів'я та приказки про це свято ви знаєте?

Обрядовість осіннього циклу

1. Як відзначали Івана Головосіка? Які заборони існують у цей день? Чи знаєте ви біблійну легенду про цей день?
2. Які молитви читали ті, хто був обкрадений та ті, в кого були пропалі безвісти в день Івана Воїна (12 вересня)?
3. Яке свято відзначали 14 вересня (Семена Стовпника)? Які вірування з нам пов'язані?
4. Чи побутував у вашій місцевості звичай «женити свічку», «женити комина», «женити каганця»? Якому ремеслу сприяв цей обряд?
5. Які легенди про це свято ви знаєте? (про горобців).
6. Чи відзначали 17 вересня свято Неопалимої Купини? Які легенди Ви знаєте?
7. Які молитви-замовляння від пожежі знають у вашій місцевості?
8. Чи відзначають 19 вересня свято Михайлове чудо?
9. Чи відомі у вашій місцевості легенди, перекази, які пояснюють заборону працювати в цей день?
10. Чи святкують 21 вересня Введення, або Другу Пречисту? Чому заборонялося працювати в цей день?
11. Що готують на це свято?
12. Чи відомі вам повір'я, що в цей день активізується нечиста сила? Що боялися робити в це свято?
13. Які молитви читали дівчата в це свято? Чи починали засилати старостів після Пречистої?
14. Які вірування побутують у Вашій місцевості про вужів та гадюк?
15. Чи відзначали 27 вересня свято Воздвиження, або Чесного Хреста? Як у Вашій місцевості називається це свято? Які вірування побутують у Вашій місцевості про цей день? Чи постували в це свято? Які страви готували?
16. Як передбачали погоду в цей день?
17. Чи відзначали 9 жовтня свято Івана Богослова?
18. Які прислів'я та приказки про це свято вам відомі?

19. Чи влаштовувала молодь великі вечорниці в цей день? Як вони відбувалися?

20. Чому на Івана Богослова не можна було їсти цибулю та часник, особливо молоді?

21. Чи святкували 14 жовтня свято Покрови? Які перекази про це свято вам відомі?

22. Які прислів'я та приказки ви знаєте про цей день?

23. Чи знаєте ви прикмети та вірування про збереження тепла протягом зими?

24. Що робили жінки в це свято? Які пісні співали?

25. Чи робили вхідчини в нову хату на Покрову?

26. Як передбачали погоду на Покрову?

27. Чи моляться вранці і ввечері 15 жовтня в день Святого Купріяна, щоб не допустив і одвернув від чародійниць?

28. Чи січуть капусту 20 жовтня в день Сергія Капустника, щоб була смачна і довго зберігалася?

29. Як відзначали 27 жовтня Параскеви-П'ятниці у вашій місцевості?

30. Які заборони існували в цей день?

31. Чому Свята Параска вважалася покровителькою дівчат?

32. Які магічні дії виконували бджолярі в цей день?

33. Як передбачали погоду в свято Покрови?

34. Чи готують бджолярі 28 жовтня в день Святого Юхима бджіл до зимівлі?

35. Чи збираються на святкування жіноче товариство 31 жовтня, на святого Луки, покровителя жінок?

36. Як відзначають 4 листопада – свято Казанської Божої Матері у вашому населеному пункті?

37. Чи вважали цей день особливо сприятливим для сватання та одруження? Які прикмети існують щодо цього свята?

38. Чи відзначають 8 листопада свято Дмитра у вашій місцевості?

39. Чи гуляли хлопці, дівчата та молоді сім'ї на вечорницях в цей день?

40. Які молитви читали неодружені дівчата на свято Дмитра?
41. Як поминають покійних родичів у Дмитрівську суботу? Кого кликали додому на поминальний обід?
42. Які заборони на роботу існують на свято Другої П'ятниці 10 листопада?
43. Як відзначають 14 листопада свято Кузьми й Дем'яна у вашому населеному пункті?
44. Які молитви читали батьки школярів у цей день?
45. Чи вважали цей день гарним для посадки дерев у вашій місцевості?
46. Як відшпигували пристрій (наврочування кого-небудь недобрим оком, заздрістю, здивуванням тощо) в це свято?
47. Чи відзначають 21 листопада свято Михайла у вашому населеному пункті?
48. Як передбачали погоду у день святого Михайла? Які легенди, пов'язані з чим святом, ви знаєте?
49. Чи поминали покійних родичів у Михайлову суботу у вашій місцевості?
50. Чи відзначають 27 листопада свято Пущення, чи Пилипівчані запусти у вашому населеному пункті?
51. Як готуються до Пилипівського посту, до якого свята він триває?
52. Чи відомий у вашій місцевості обряд «вчепити колодку», «справляти колодку»?
53. Чим займалися молоді хлопці в Пилипівку?

СЦЕНАРІЙ ЗАХИСТУ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Вед. 1. Щоб ми в найкращії літа
Йшли українцями між люди!
Щоб пісня линула свята
І щоб собою бути всюди,
І рід козачий добре знати,
Та батька-матір поважати,
Через віки нести звичай
Й любити щиро рідний край,
Досліджуєм, шановне панство,
Ми рідне українознавство!

Вед.2. До вашої уваги звіт про проходження фольклорної практики студентів 21 групи.

Вед.1. І засміялась провесінь!
Пора! За чорним шляхом,
За веселим лугом,
Мій прадід і пра-пра, пра-пра...
Усі ідуть за часом, як за плугом.

А зараз пісні, записані у селі Ладизинка виконають студенти 21 групи
факультету української філології

Вед.2. Матеріали експедиції просимо представити студентів 22 групи.

Вед.1. Я була красива, правда,
Як моя матір!
Я була смілива, правда,
Як мій батько!
Я була співуча, правда,
Як мій народ!

Вед. 2. Народний аматорський колектив «Софія» виконає пісню «Дівко Галочко, чом гулять не йдеш?». записану у селі Бачкурене Монастирищенського району від Шандри Марії Федорівни (1930 р. н).

Вед.1. До слова запрошуємо 23 групу.

Вед.2.

Тож сьогодні зустрічаєм, радо зустрічаєм
Славні предківські закони, вкраїнські звичаї.
Відокремились від них ми, в душах зачерствіли.
З давнини дають нам Хліб цей, щоб ми його їли.

Вед.1. Вам даруємо веснянку, співану минулим,
Щоб майбутні покоління предків не забули.

Вед. 2. Перед вами виступить зразковий дитячий фольклорний колектив «Веснянка» Тальнівського НВК загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1-гімназії. Керівник учитель української мови, літератури та народознавства Романченко Ніна Іванівна.

Вед.1. Про практику у селі Талалаївка Христинівського району Черкаської області прозвітують студенти 24 групи.

Вед.2. Такого сплеску в музиці і слові,
Вогню такого не передаси
Нічим, крім пісні, посестри любові,
Криниці невичерпної краси.

Пісню «Червона ружа трояка» записану у селі Талалаївка виконає
Хлівна Тетяна.

Вед.1. Про свої враження про практику у селі Колодистому Тальнівського району Черкаської області розкажуть студенти 25-26 групи.

Вед.2.

Чиста, як при сповіді,
Вірна, як при родові,
На любов зурочена
Щедру, як дорід.

Уманщина краю мій,
ти – в мені догодою,
й при тобі я піснею
ладна дозоріть!

Вед.1. Народний аматорський колектив «Софія» виконає постову пісню «Ходить сорока, коло болота», записану у селі Крутеньке Голованівського району від Чернієнко Марії Устимівни (1944 р. н).

Вед.2. Цікаві матеріали у селі Тимошівка Маньківського району були зібрані студентами 31 групи. Запрошуємо їх до слова.

Вед.1.

Душа народна на любов багата,
На казку, пісню, мову чарівну.
Народ щодня йде слово засівати у поле пам'яті і вічного вогню.
А нам здається іноді: минає
Щоднини і щомиті – без жалю,
Достигле в своїм полі не збираєм:
Вседно його чужі дощі заллють...

Вед.2.

Ні, не заллють! Народне стигле жито
Колоситься мільйонами вогнів,
Над нами прегусте, надійне сито –
Йому і блискавиці не страшні!

Та тільки б ми не гасли сірниками,
Творити ясне огниво ішли –
І жар своїми йшли збирають руками,
А не чекали, щоб його згребли!

Вед. 1. До слова запрошуємо зав. кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, кандидата педагогічних наук, професора Сивачук Наталію Петрівну.

Вед.1. Дякуємо усім за таку чудову презентацію здобутків фольклорної практики. Викладачі кафедри української літератури та українознавства, співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю»

сподіваються, що ви продовжите пошукову народознавчу діяльність у фольклорному товаристві імені Хрисанфа Ящуржинського, будете і надалі черпати натхнення і силу з життєдайного джерела народної творчості. Дякуємо за увагу. До нових зустрічей.